

Karl Marx

RAZLIKA

DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE FILOZOFIJE NARAVE —
Z DODATKOM

(II. del, 2., 3., 4. in 5. pogl. ter Dodatek)

DIFFERENZ DER DEMOKRITISCHEN UND EPIKUREISCHEN NATURPHILOSOPHIE — NEBST EINEM ANHANG

Prevedel in uredil dr. Valentin Kalan

S to objavo je dokončan prevod Marxove »Razlike demokritske in epikurejske filozofije narave — z dodatkom« (gl. še Vestnik IMŠ 1981, 1—2, str. 43 ss.)

Marxove opombe k tekstu, označene z arabskimi številkami z okroglim zaklepajem, ki so vse v originalih citiranih avtorjev (gr., lat., fr., itd.), so navedene le v prevodu, s tem da je bil za Lukrecija uporabljen prevod A. Sovréta *O naravi stvari*, Slovenska matica, Ljubljana 1959, medtem ko so Marxove navedbe v teh opombah dopolnjene (kompletni naslovi, natančnejša določitev citiranih locusov) z MEGA² in MEW.

Redakcijske opombe pod črto, označene s tekočimi arabskimi številkami brez oklepajev¹, vključujejo poleg nekaterih tekstovnih različic še prevode tujejezičnih citatov ter v primerih »neprevedljivosti« (besedne igre ipd.) še nemške izraze, medtem ko je grško besedilo v glavnem tekstu brez oznake transliterarno.

Pojasnila stvarnega in zgodovinskega-bibliografskega značaja, so označene s tekočimi arabskimi številkami v oglatih oklepajih¹, povzeta pa so po MEW, MEGA² ter po italijanski izdaji Opere I, Rim, Editori Riuniti 1980.

DRUGI DEL

O RAZLIKI DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE FIZIKE V POSAMEZNEM

/50/ DRUGO POGlavJE

KVALITETE ATOMA

Je v protislovju s pojmom atoma, da bi imel lastnosti; kajti, kakor pravi Epikur, vsaka lastnost je spremenljiva, atomi pa se ne spreminjajo.¹⁾ Vendar pa zato ni nič manjša *nujna konsekvenco*, da mu jih pripisujemo. Kajti številni atomi repulzije, ki so ločeni s čutnim prostorom, morajo *biti* nujno *neposredno različni drug od drugega ter od svojega čistega bistva*, se pravi, da morajo imeti *kvalitete*.

V sledečem razlaganju se zatorej ne oziram na *Schneiderjevo* in *Nürnberggerjevo* trditev, »da Epikur atomom ni pripisoval nobenih kvalitete, češ da so paragrafi 44 in 54 v pismu Herodotu pri Diogenu Laertiju interpolirani.«^[24] Če bi bilo dejansko kaj na tem, kako bi mogli ovreči pričevanja Lukrecija, Plutarha, naravnost vseh pisateljev, ki poročajo o Epikuru? Poleg tega Diogenes Laertios kvalitete / 51/ atoma ne omenja v dveh, temveč v desetih paragrafi, namreč paragrafi 42, 43, 44, 54, 55, 56, 57, 58, 59 in 61. Razlog, ki ga ta dva kritika podajata, češ »da ne bi vedela, kako združiti kvalitete atoma z njegovim pojmom«, je zelo plehek. *Spinoza* pravi, da ignoranca ni argument.^[25] Če bi hotel vsakdo izbrisati mesta, ki jih pri starih ne razume, kako hitro bi imeli *tabula rasa!*

Ko s kvalitetai atom zadobi eksistenco, ki je v protislovju z njegovim pojmom, je postavljen kot *povnanjeno*, od *svojega bistva razločeno bivanje*. To protislovje je tisto, kar tvori glavni Epikurov interes. Brž ko torej postavi neko lastnost in tako povleče konsekvenco materialne narave atoma: že hkrati kontraponira določila, ki to lastnost znova uničijo v njeni lastni sferi in proti njej uveljavljajo pojem atoma. *Zatorej vse lastnosti določa tako, da so same s seboj v protislovju*. Nasprotno pa Demokrit nikjer ne proučuje lastnosti / 52/ glede na atom sam niti ne objektivira¹ protislovja med pojmom in eksistenco, ki se v njih nahaja. Njegov celotni interes gre rajši na to, da prikaže kvalitete atomov z ozirom na konkretno naravo, ki naj bi bila ustvarjena iz nič.

Kvalitete so mu zgolj hipoteza za razlago prikazujoče se raznolikosti. Zato pojem atoma nima ničesar opraviti z njimi.

Da bi izkazali našo trditev, je pred vsem drugim nujno, da se sporazumemo z viri, za katere se dozdeva, da si tukaj nasprotujejo. V spisu »*De placitis philosophorum*« se glasi: Epikur trdi, da atomom pripada to troje: velikost, oblika, teža. Demokrit je privzel le dvoje: velikost in obliko; Epikur je k temu kot tretje pristavil težo.«²⁾ Taisto mesto je dobesedno ponovljeno najti v *Eusebijevi Praeparatio evangelica*³⁾.

¹ Verobjectivirt.

/53/ To mesto je potrjeno s pričevanjem *Simplicija*⁴⁾ ter *Filopona*⁵⁾, po katerem je Demokrit atomom dodelil le razloček velikosti in podobe. Naravnost nasproti se nahaja Aristoteles, ki v prvi knjigi »*De generatione et corruptione*« Demokritovim atomom pripisuje različno težo⁶⁾. Na nekem drugem mestu (v 1. knjigi *De coelo*) *Aristoteles* pusti neodločeno, ali je Demokrit atomom dodal težo ali ne, saj pravi: »Tedaj ne bo absolutno težko nobeno telo, če imajo vsa teža; če pa imajo vsa lahkoto, ne bo nobeno težko.«⁷⁾ V svoji »*Geschichte der alten Philosophie*« *Ritter* zavrže, opirajoč se na Aristotelov ugled, navedbe pri Plutarhu, Eusebiju in Stobaju.⁸⁾ *Simplicijevih* in *Filipinovih* pričevanj ne upošteva.

Pogledali bomo, ali si tista mesta dejansko tako zelo nasprotujejo. V navedenih citatih *Aristoteles* ne govori ex profeso²⁾ o kvalitetah atoma. Nasprotno se v 7. knjigi *Metafizike* glasi: »Demokrit postavlja / /54/ tri razlike atomov. Kajti telo, ki se nahaja v osnovi, je po materiji eno in isto; razločuje pa se z *rhysmós*,³⁾ ki pomeni podobo, *tropé*,⁴⁾ ki pomeni položaj, *diathigé*,⁵⁾ ki pomeni ureditev.«⁹⁾ Toliko takoj sledi iz tega mesta.⁶⁾ Teža ni omenjena kot neka lastnost Demokritovih atomov. Razdrobljeni kosi materije, ki jih razločuje praznina, morajo imeti posebne forme, le-te pa so čisto zunanje povzete iz opazovanja prostora. Še razločneje to izhaja iz sledečega *Aristotelovega* mesta: »Levkip in njegov tovariš Demokrit pravita, da sta elementa polno in prazno... Le-ta sta osnova bivajočega kot materije. Kakor pa zdaj tisti, ki postavljajo eno in edino temeljno substanco, drugo ustvarjajo iz njenih afekcij, vtem ko postavljajo redko in gosto kot principa kvalitete; na taisti / /55/ način učijo tudi oni, da so razlike atomov vzroki za drugo; kajti bit, ki je v temelju, se razločuje edinole z *rhysmós*,⁷⁾ *diathigé*⁸⁾ in *tropé*.⁹⁾ A se namreč razločujejo od N po podobi, AN od NA po ureditvi, Z od N po položaju.«¹⁰⁾

Iz tega mesta evidentno sledi, da Demokrit proučuje lastnosti atoma le z ozirom na oblikovanje razlik prikazujočega se sveta, ne z ozirom na atom sam. Nadalje sledi, da Demokrit ne izpostavlja teže kot neke bistvene lastnosti atomov. Prav tako celo velikost po njem ni temeljna kvaliteta. Velikost je akcidentalno določilo, ki je atomom dano že s figuro. Le različnost figur — kajti nič več ni vsebovano v podobi, položaju in razporeditvi — zanima Demokrita. Velikost, podoba, teža so, s tem da so postavljene skupaj, kakor se to dogaja pri Epikuru, difference, ki jih ima atom / /56/ sam na sebi; podoba, položaj, razvrstitev — razločki, ki mu pripadajo v odnosu do nečesa drugega. Medtem ko torej pri Demokritu najdemo le hipotetična določila za razlago prikaznega sveta, se nam bo pri Epikuru predstavila konsekvence principa samega. Zatorej proučujmo njegova določila lastnosti atomov v posameznostih.

Prvič imajo atomi velikost.¹¹⁾ Z druge strani je tudi velikost negirana. Nijajo namreč vsake velikosti¹²⁾, temveč je treba sprejeti le nekatere menjave

²⁾ Kot glavna tema, izrecno.

³⁾ Oblika.

⁴⁾ Smer, obrat.

⁵⁾ Stik, srečanje.

⁶⁾ Eksemplar kopista je imel potem še naslednji stavek, ki ga je Marx prečrtal: »Demokrit ne postavlja (razločka) protislovja med kvaliteto atoma in njegovim pojmom.«

⁷⁾ Oblika.

⁸⁾ Stik, srečanje.

⁹⁾ Smer, obrat.

velikosti med njimi.¹³⁾ Treba jim je pripisati celo samo negacijo velikega, majhno¹⁴⁾, in niti minimuma ne, saj bi bilo to čisto prostorsko določilo, temveč neskončno majhno, ki izraža protislovje¹⁵⁾ Od tod *Rosinius* v svojih adnotacijah k Epikurovim fragmentom napačno prevede eno mesto in docela prezre drugo, ko pravi: »Huiusmodi autem tenuitate atomorum incredibili parvitate arguebat Epicuros, utpote quas nulla magnitudine / /57/ praeditas ajebat teste Laertio X, 44.«¹⁶⁾¹⁰ Sedaj se sploh ne bom oziral na to, da je po *Eusebiju* šele Epikur atomom pripisal neskončno majhnost¹⁷⁾, da pa je Demokrit privzel tudi največje atome — *Stobajos* pravi celo¹⁸⁾ velike kakor svet.

Z ene strani je to v protislovju z *Aristotelovim* pričevanjem¹⁹⁾, z druge strani *Eusebius*, ali natančneje aleksandrijski škof *Dionizij*, katerega ekscerptira, samemu sebi nasprotuje; kajti v isti knjigi se glasi, da je Demokrit kot princip narave postavil nedeljiva, z umom dojemljiva telesa.«²⁰⁾ Ampak toliko je jasno, da si Demokrit tega protislovja ne privede do zavesti; to protislovje ga ne zaposluje, medtem ko tvori glavni Epikurov interes.

Druga lastnost Epikurovih atomov je podoba.²¹⁾ Ampak tudi to določilo je v protislovju s pojmom atoma in je treba postaviti njegovo nasprotje. Abstraktna posamičnost je abstraktna-sebi-enakost in od tod brez podobe. Razločki podobe atomov so zatorej sicer nedoločljivi,²²⁾ / /58/ vendar pa niso absolutno neskončni.²³⁾ Ostaja namreč neko določeno in končno število podob, po katerih se atomi razločujejo.²⁴⁾ Iz tega izhaja samo od sebe, da ne obstaja toliko različnih figur, kolikor je atomov,²⁵⁾ medtem ko Demokrit postavlja neskončno mnogo figur.²⁶⁾ Če bi vsak atom imel posebno podobo, tedaj bi morali obstajati atomi z neskončno velikostjo,²⁷⁾ kajti na sebi bi imeli neskončno razliko, razliko od vseh ostalih, kakor Leibnizove monade. Leibnizova trditev, da si dve stvari nista enaki,²⁸⁾ s čimer je očitvidno znova negirano določilo podobe; kajti podoba, ki ne razločuje od druge, ni podoba.^{11 /}

/ /59/ Končno¹² je nadvse pomembno, da Epikur navaja kot *tretjo* kvaliteto težo;²⁹⁾ kajti v težišču¹³ ima materija idealno posameznost, ki tvori glavno določilo atoma. Ko so torej atomi enkrat prestavljeni v kraljestvo predstave, tedaj morajo biti tudi težki.

Vendar pa teža tudi neposredno nasprotuje pojmu atoma; kajti teža je posamičnost materije kot idealna točka, ki se nahaja izven nje. Atom pa je sam ta posameznost, takorekoč težišče, predstavljenost kot posamezna eksistenca. Torej za Epikura teža obstaja le kot *različna teža*, atomi sami pa so substancialna težišča, kakor nebesna telesa. Če to uporabimo na konkretnost: tedaj se samo od sebe zgodi, kar se staremu *Bruckerju* zdi tako čudovito,³⁰⁾ in kar nam zagotavlja *Lukrecij*,³¹⁾ da namreč zemlja nima centra, proti kateremu vse teži, ter da antipodi ne obstajajo. Ker nadalje teža pripada le atomu, ki se od drugega razločuje, torej povnanjenemu in z lastnostmi obdarjenemu atomu, tedaj se razume, da določilo o težnosti odpade tam, kjer atomi niso mišljeni kot mnogi / /60/ v svoji razliki drug od drugega, temveč le v odnosu do praznega. Atomi, najsi bodo še tako različni po masi in formi, se torej v praznem pro-

¹⁰ Toda Epikur je vzpostavil takšno tankost neverjetno majhnih atomov, da je trdil po Laertijevem pričevanju X, 44, da niso opremljeni z nikakršno velikostjo.

¹¹ Tu je sledil stavek, ki ga je Marx prečrtal: »Epikur si je torej tudi tu poobjektiviral protislovje, medtem ko Demokrit, držeč se le materialne strani, v nadaljnjih določilih ne da prepoznati nobene konsekvence principa več.«

¹² »Končno« dodal Marx eksemplarju kopista.

¹³ Schwerpunkt.

storu gibljejo enako hitro.³²⁾ Zato Epikur uporablja težo le v repulziji in v sestavih, ki izhajajo iz repulzije, kar je dalo povod¹⁴⁾ za trditev, da so s težo obdarjene le konglomeracije¹⁵⁾ atomov, ne pa atomi sami.³³⁾

Že¹⁶⁾ *Gassendi* hvali Epikura, da je čisto ob vodstvu uma anticipiral izkušstvo, po katerem so vsa telesa, kadar padajo od zgoraj navzdol, vendarle enako hitra, čeravno so po teži in bremenu nadvse različna.³⁴⁾

Proučevanje lastnosti atomov nam torej nudi isti rezultat, kakor proučevanje deklinacije, namreč da je Epi / /61/ kur poobjektiviral protislovje v pojmu atoma med bistvom in eksistenco ter tako proizvedel znanost atomistike, medtem ko se pri Demokritu ne dogaja nikakršna realizacija principa samega, temveč je zadržana le materialna stran ter so predložene hipoteze v korist empirije.

¹⁴⁾ Marx je prečrtal besede: »da bi jo opazovali kot vzrok zanjo in za«.

¹⁵⁾ »Konglomeracijo« kopista je Marx postavil v plural.

¹⁶⁾ »Že« dodal Marx.

/62/ TRETJE POGLAVJE

ÁTOMOI ARCHAÍ¹ TER ÁTOMA STOICHEÏA²

V svoji že zgoraj navedeni razpravi o Epikurovih astronomskih pojmih Schaubach trdi:

»Epikur³ je z Aristotelom³ razlikoval med začetki (*átomoi archaí*¹, Diogenes Laertios X, 41) in elementi (*átoma stoicheía*,² Diogenes Laertios X, 86). Oni so atomi, spoznatni z razumom, ne izpolnjujejo prostora⁴). Taisti se imenujejo *atomi*, ne kot najmanjša telesa, temveč ker v prostoru ne morejo biti deljeni. Po teh predstavah bi morali misliti, da Epikur atomom ni prideval lastnosti, ki se nanašajo na prostor.²⁾ V pismu Herodotu pa (Diogenes Laertios X, 44. 54⁴) atomom ne daje le teže, temveč tudi velikost in podobo... Odtod štejem te atome k drugemu rodu /atomov/, ki so nastali iz onih, vendar pa jih imamo spet za elementarne delce teles.«³⁾ Natančneje si oglejmo to mesto, ki ga Schaubach/ /63/ citira iz Diogena Laertija. Glasi se: »*Hoion hóti tò pân sôma kai anaphês phýsis estín; è hóti átoma stoicheía kai pánta tà toiaúta.*«⁵ Tukaj Epikur poučuje Pitokla, kateremu piše, da se nauk o meteorjih razlikuje od vseh siceršnjih fizičnih nauk, npr. da je vse telo in prazno, da obstajajo nedeljive temeljne snovi. Vidi se, da tukaj sploh ni navzoč noben razlog, da bi privzeli, da je govor o nekem sekundarnem rodu atomov.⁶ Morda se prikazuje, da disjunkcija med »*tò pân sôma kai anaphês phýsis*«⁷ ter »*hóti tà átoma stoicheía*«⁸ ponira razliko med *sôma*⁹ ter *átoma stoicheía*,² kjer bi tedaj denimo *sôma*⁹ pomenilo atome prve vrste v nasprotju z *átoma stoicheía*.² Ampak na to sploh ni misliti. *Sôma*⁹ pomeni *telesno* v nasprotju s *praznim*, ki se od tod naziva tudi *asómaton*.⁵⁾ ¹⁰ V *sôma*¹¹ / /64/ so torej zaobseženi prav tako atomi, kakor tudi sestavljena telesa.

¹ Nedeljiva počela, nedeljivi principi.

² Nedeljivi elementi.

³ Marxovi kursivi.

⁴ V prepisu 45.

⁵ Na primer, da je vesolje telo ter neotipljiva narava; ali da so nedeljivi elementi ter vse takšne stvari.

⁶ Marx je prečrtal sledeče besede: »Z isto pravico in krivico bi s tega mesta, *archè dè toutôn ouk estín, aitiôn tôn atómôn ousôn* /princip teh stvari pa ne biva, saj so atomi vzroki/, sklepali, da je Epikur privzel neko tretjo vrsto — *átoma aitia* /vzročne atome/.«

⁷ Vesolje je telo in neotipljiva narava.

⁸ Da dobivajo nedeljivi elementi.

⁹ Telo.

¹⁰ Netelesno.

¹¹ Telo.

Tako je npr. v pismu Herodotu rečeno: »*Tò pân esti sôma . . . ei mè ên, hò kenòn kai chórân kai anaphê phýsin onomázomen . . . Tôn somátôn tà mén esti sygkríseis, tà d' êks hôn hai sygkríseis, pepoiéntai. Taúta dé estin átoma kai ametáblêta . . . Hóste tás archàs atómous anagkaíon éinai sômátôn phýseis.*«⁶⁾ 12, 13 Epikur torej v zgoraj omenjani mestu najprej govori o telesnem sploh za razliko od praznega, nato o posebnem telesnem, atomih.

Ravno tako malo dokazuje *Schaubachovo* sklicevanje na Aristotela. Razložek med *arché*¹⁴ in *stoicheíon*,⁵¹ ki ga urgirajo predvsem stoiki,⁷⁾ se sicer najde tudi pri Aristotelu;⁸⁾ ampak Aristoteles nič manj ne nakazuje tudi identitete obeh izrazov.⁹⁾ Celó izrecno uči, da *stoicheíon*⁶ prednostno označuje / 65/ atom.¹⁰⁾ Prav tako tudi Demokrit in Levkip imenujeta *plêres kai kenón*¹⁶ »*stoicheíon*«. ^{15 11)}

Pri Lukrecu, v Epikurovih pismih pri Diogenu Laertiju, v Plutarhovem Kolotesu,¹²⁾ pri Sekstu Empiriku, so lastnosti pridane atomom samim, zaradi česar so ravno bile določene kot same sebe ukinjajoče.

Če pa za neko antinomijo velja, da so s prostorskimi kvalitetai obdarjena zgolj z umom zaznavna telesa; tedaj je mnogo večja antinomija to, da je same prostorske kvalitete mogoče percipirati le z razumom.¹⁴⁾

K nadaljnji utemeljitvi svojega pogleda *Schaubach* končno navaja sledeče Stobajevo mesto:²⁷⁾ »*Epikouros . . . tà prôta (sc. sómata) dè haplá, tà dè êks ekeínôn sygkkrímata pánta báros échein.*«¹⁷ Temu mestu pri Stobaju bi lahko dodali še sledeča, v katerih so *átoma stoicheía*¹⁸ omenjena kakor posebna vrsta atomov: (*Plutarh.*) *De placitis philosophorum* I, 246 in 249 in *Stobaios, Eclogarum physicarum* I, s. 5.¹⁵⁾ Sicer pa se na teh mestih nikakor ne trdi, da so prvotni atomi brez velikosti, podobne in teže. Marveč je / 66/ govor le o teži kot neki diferentni značilnosti *átomoi archai*¹⁹ ter *átoma stoicheía*.²⁰ Toda že v prejšnjem poglavju smo opomnili, da je teža uporabljena samo pri repulziji in pri konglomeracijah, ki zaradi nje nastajajo.

Z izmišljanjem *átoma stoicheía*²⁰ tudi ni nič pridobljenega. Preiti iz *átomoi archai*¹⁹ k *átoma stoicheía*²⁰ je prav tako težko, kakor njim /atomom/ naravnost pridati lastnosti. Kljub temu pa tega razločevanja ne zanikam popolnoma. Zanikam le dve različni fiksni vrsti atomov. To so marveč razločena določila ene in iste vrste.

Preden bom razčlenil ta razložek, opozarjam še na neko Epikurovo maniro. Epikur namreč različna določila enega pojma rad postavlja kot različne samostojne eksistence. Kakor je atom njegov princip, tako je atomističen sam način njegovega védenja. Vsak moment se mu pod roko takoj preobrazi v neko

¹² »Vesolje je *telo* . . . Če ne bi bivalo, kar imenujemo prazno in prostor in neotipljiva narava . . . Izmed teles so nekatere *sestavi*, druga pa to, iz česar so sestavi proizvedeni. Le-ta pa so nedeljiva in nespremenljiva . . . Tako da je nujno, da so počela nedeljive narave teles.«

¹³ Tu je Marx prečrtal naslednji stavek: »*Átoma stoicheía* (nedeljivi elementi) nimajo pri tem nobenega drugega pomena, kakor *átomoi phýseis* (nedeljive narave), o katerih je bilo v nazadnje alegiranem mestu rečeno, da so *archai* (principi).«

¹⁴ Princip.

¹⁵ Element.

¹⁶ Polno in prazno.

¹⁷ Epikuros . . . da so prvotna (sc. telesa) enostavna, sestavi iz njih pa imajo vsi težo.

¹⁸ Nedeljivi elementi.

¹⁹ Nedeljivi principi.

²⁰ Nedeljivi elementi.

fiksno dejanskost, ki je od svojega sklopa / /67/ ločena takorekoč s praznim prostorom; vsako določilo privzame podobo izolirane posameznosti.

Ta manira bo postala jasna iz sledečega primera.

Neskončno, *tò áperion*²¹ ali infinito, kakor prevaja Ciceron, Epikur od časa do časa uporabljaja kot neko posebno naravo. Še celo ravno na taistih mestih, v katerih nahajamo *stoicheia*²² določena kot fiksno substanco, ki leži v osnovi, najdemo osamosvojen tudi *ápeiron*.^{21 10)}

Zdaj pa neskončno, po Epikurovih lastnih določilih, ni niti posebna substanca niti nekaj izven atomov in praznega, temveč nasprotno, /njihovo/ akcidentalno določilo. Odkrivamo namreč tri pomene *ápeiron*²¹.

Prvič *ápeiron*²¹ Epikuru izraža neko kvaliteto, ki je skupna atomom in praznemu. Tako pomeni neskončnost vesolja, ki je neskončno zaradi neskončnega mnoštva atomov, zaradi neskončne velikosti praznega.¹⁷⁾

Drugikrat je *apeiria*²³ / /68/ mnoštvo atomov, tako da praznemu nasproti ni postavljen atom, temveč neskončno mnogo atomov.¹⁸⁾

Končno. če smemo sklepati od Demokrita na Epikura, *ápeiron*²⁴ pomeni tudi ravno nasprotje, neomejeno praznino, ki je oponirana atomu, kakor je v sebi določen in s samim seboj razmejen.¹⁹⁾

V vseh teh pomenih — in le-ti so edini, celo edini možni za atomistiko — je neskončno zgolj določilo atomov in praznega. Kljub temu pa je osamosvojeno v posebno eksistenco, celo postavljeno kot specifična narava poleg principov, katerih določnost izraža.²⁵

Naj je torej Epikur sam fiksiral določilo, v katerem atom postane *stoicheion*,²⁶ kot samostojno, izvorno vrsto atoma, kar se sicer ni primerilo, če sklepamo po historični prevalenci enega vira pred drugim; ali naj je šele Epikurov učenec Metrodor^[28] preobrazil razločeno določilo v razločeno eksistenco,²⁶⁾ kar se nam zdi verjetneje: / /69/ osamostvojitve posameznih momentov moramo pripisati subjektivnemu načinu atomistične zavesti. S tem da se različnim načinom dodeljuje formo različne eksistence, se ne zapopade njihovega razločka.

Atom ima Demokritu le pomen nekega *stoicheion*,²⁶ nekega materialnega substrata. Razločevanje med atomom kot *arché*²⁷ ter *stoicheion*,²⁶ kot principom in podlago, pripada Epikuru. Njegova tehtnost bo zasvetila iz sledečega.

Protislovje med eksistenco in bistvom, med materijo in formo, ki se nahaja v pojmu atoma, je postavljeno ob samem posameznem atomu, vtem ko je obdarjen s kvaliteta. S kvaliteto je atom odtujen svojemu pojmu, hkrati pa dovršen v svoji konstrukciji. Iz repulzije ter z njo povezanih konglomeracij kvalificiranih atomov zdaj nastane prikazujoči se svet. /

/70/ Pri tem prehodu iz sveta bistva v svet prikazovanja očitno doseže protislovje v pojmu atoma svoje najbolj kričeče udejanjenje. Kajti atom je po svojem pojmu absolutna, bistvena forma narave. *Ta absolutna forma je zdaj degradirana v absolutno materijo, v brezoblični substrat prikazujočega se sveta.*

Atomi so sicer substanca narave,²¹⁾ iz katere vse vznikuje, v katero se vse razreši;²²⁾ toda stalno uničevanje prikazujočega se sveta ne pride do rezultata. Tvorijo se nove prikazni; atom sam pa vedno ostaja, nahajajoč se v osnovi kot usedlina.²³⁾ Kolikor je torej atom mišljen v svojem čistem pojmu, je njegova

²¹ Neomejeno.

²² Elementi

²³ Neomejenost.

²⁴ Neomejeno.

²⁵ V kopiji besede, ki jih Marx prečrta: »Ta primer je prepričljiv.«

²⁶ Element.

²⁷ Princip.

eksistenca prazen prostor, izničena narava; kolikor napreduje k dejanskosti, se potopi navzdol do materialne baze, ki — kot nosilec sveta raznovrstnih odnosov — nikoli ne eksistira drugače kakor v njej /dejanskosti/ ravnodušnih ter zunanjih formah. Ta kon/ /71/ sekvenca je nujna, ker se atom, predpostavljen kot abstraktno-posamezno in zgotovljeno, ne zmore udejestvovati kot idealizirajoča in presejajoča²⁸ moč one raznovrstnosti.

Abstraktna posameznost je svoboda od bivanja, ne svoboda v bivanju. Ne zmore sijati v svetlobi bivanja. To je element, v katerem izgublja svoj značaj ter postaja materialna. Zatorej atom ne vstopi v dan prikazovanja,²⁴⁾ ali pa se potopi do materialne baze, kjer vstopi v prikazovanje. Atom kot takšen obstaja le v praznem. Tako je smrt narave postala nesmrtna substanca narave; in po pravici Lukrec vzklikne:^[29]

Mortalem vitam mors immortalis ademit.²⁹

Da pa Epikur to protislovje dojame in opredmeti v njegovi najvišji konici, torej razločuje atom, kjer postane baza prikazovanja, kot *stoicheion*, od atoma, kakor eksistira v praznem kot *arché*, je njegova filozofska razlika od Demokrita, ki opredmeti le en moment. To je taisti razloček, ki Epikura ločuje od Demokrita / /72/ v svetu bistva, kraljestvu atomov in praznega. Ker pa je šele kvalificiran atom popoln, ker prikazuje se svet more izhajati šele iz popolnega ter svojemu pojmu odtujenega atoma: tedaj Epikur to izraža tako, da šele kvalificiran atom postane *stoicheion* ali da je šele *átomon stoicheion*³⁰ opremljen s kvalitetami.

²⁸ übergreifende.

²⁹ Nesmrtna smrt je vzela smrtno življenje.

³⁰ Nedeljiv element.

/73/ ČETRTO POGLAVJE

ČAS

Ker je v atomu materija kot čisti odnos do sebe rešena¹ vsakršne spremenljivosti in relativnosti: tedaj neposredno sledi, da je čas treba izključiti iz pojma atoma, sveta bistva. Kajti materija je večna in samostojna samo, kolikor se abstrahira od časovnega momenta v njej. V tem tudi Demokrit in Epikur soglašata. Diferirata pa v vrsti in načinu, kako je zdaj določen čas, ki je odstranjen iz sveta atomov, kam je čas premeščen.

Demokritu čas nima za sistem nobenega pomena, nobene nujnosti. Razloži ga, da bi ga ukinil. Določen je kot večni, da bi bilo s tem, kakor pravita *Aristoteles*¹⁾ in *Simplicius*²⁾ iz atomov odstranjeno nastajanje in minevanje, torej časno². On sam, čas, naj nudi dokaz, da ni treba, da bi vse imelo nek izvor, neki moment začetka. /

/74/ V tem je treba pripoznati nekaj globljega. Imaginirajoči razum, ki ne zapopade samostojnosti substance, vprašuje po njenem časovnem postajanju. Pri tem mu uide, da ob tem, ko substanco napravi za nekaj časovnega, hkrati čas napravi za nekaj substancialnega, s tem pa ukine njegov pojem; kajti absolutiziran³ čas ni več časoven.

Ampak z druge strani je ta rešitev nezadovoljiva. Izključen iz sveta bistva, je čas premeščen v samozavedanje filozofirajočega subjekta, ne zadeva pa sveta samega.

Drugače Epikur. Čas, ki je izključen iz sveta bistva, mu postane *absolutna forma prikazovanja*. Čas je namreč določen kot *accidens accidensa*. *Accidens* je predruženje substance sploh. *Accidens accidensa* je predruženje kot v sebi reflektirajoče, sprememba kot sprememba. Čas je zdaj ta čista forma prikazujočega se sveta.³⁾

Sestavljenost je zgolj pasivna forma konkretne narave, čas njena aktuozna /75/ forma. Če opazujem sestavino po njenem bivanju: tedaj atom eksistira izza nje, v praznem, v domišljiji. Če opazujem atom po njegovem pojmu, tedaj sestavina ali sploh ne obstaja ali le v subjektivni predstavi; kajti sestavljenost je odnos, v katerem se samostojni, vase zaprti, drug do drugega takorekoč brezinteresni atomi prav tako sploh ne nanašajo drug do drugega. Nasprotno pa je čas, menjava končnega, s tem, da je postavljena kot premena, prav tako zelo dejanska forma, ki prikazovanje ločuje od bistva, ga postavi kot prikazovanje, kot tudi forma, ki prikazovanje vodi nazaj k bistvu. Sestavljenost le izraža ma-

¹ enthoben.

² das Zeitliche.

³ die absolut gemachte.

terialnost tako atomov kakor tudi narave, ki vznikne iz njih. Nasprotno pa je čas v svetu postajanja, kar je pojem atoma v svetu bistva, namreč abstrakcija, izničenje in zvajanje vsega določnega bivanja v zasebnost.⁴

Iz teh razmišljanj izhajajo sledeče konsekvence. Prvič napravi Epikur protislovje med materijo in formo za karakter prikazujoče se narave, ki //76/ tako postaja komplementarna podoba bistvene narave, atoma. To se dogodi, vtem ko je nasproti prostoru postavljen čas, nasproti pasivni formi prikazovanja aktivna forma. Drugič je šele pri Epikuru prikazovanje dojeto kot prikazovanje, se pravi kot odtujitev bistva, ki v svoji dejanskosti samo sebe udejanja kot takšna odtujitev. Nasprotno pa pri Demokritu, ki mu je sestavljenost edina forma prikazujoče se narave, prikazovanje ne kaže samo na sebi, da je prikazovanje, nekaj od bistva razločenega. Torej je glede na svojo eksistenco bistvo docela konfundirano s prikazovanjem, glede na svoj pojem pa je bistvo docela ločeno od njega, tako da zapade v subjektivni videz. Do svojih bistvenih temeljev se sestav obnaša ravnodušno in materialno. Nasprotno pa je čas ogenj bistva, ki večno požira prikazen ter ji vtiskuje pečat odvisnosti in nebistvenosti. Vtem ko je po Epikuru čas menjava kot //77/ menjava, refleksija prikazovanja v sebi, je končno prikazujoča se narava upravičeno postavljena kot objektivna, /je/ čutna zaznava po pravici narejena za realni kriterij konkretne narave, čeravno je njen fundament, atom, zazrt le z umom.

Ker je namreč čas abstraktna forma čutnega zaznavanja: tako po atomističnem postopku epikurejske zavesti nastopa nujnost, da je čas fiksiran v naravi kot eksistirajoča posebna narava. Spremenljivost čutnega sveta kot spremenljivost, njegova menjava kot menjava, ta refleksija prikazovanja v sebi, ki tvori pojem časa, pa ima zdaj svojo posebno in ločeno eksistenco v zavestni čutnosti. *Človekova čutnost je torej utelešen čas, eksistirajoča refleksija čutnega sveta v sebi.*

Kakor to neposredno izhaja iz pojmovne določitve časa pri Epikuru, tako se da tudi povsem določno pokazati v posameznem. V Epikurovem pismu Herodotu⁴) je čas določen tako, da //78/ nastane, kadar so čutno percepirane akcidence teles mišljene kot akcidence. Vir časa in čas sam je torej tukaj v sebi reflektirana čutna percepcija. Od tod časa ne smemo določati po analogiji, niti se ne sme o njem izreči nekaj drugega, temveč je treba zadržati enargijo⁵ samo; kajti ker je čas sam v sebi reflektirana čutna percepcija, je ne smemo prekoračiti.

Nasprotno pa je pri Lukreciju, Sekstu Empiriku in Stobaju⁵) kot čas določen accidens accidenta, v sebi reflektirano predrugačenje. Refleksija akcidence v čutni percepciji ter njihova refleksija v njih samih sta torej postavljeni kot eno in isto.

S to sovisnostjo med časom in čutnostjo zadobijo tudi *eidōla*,² ki se prav tako nahajajo pri Demokritu, bolj konsekventno umestitev.

*Eidōla*⁶ so forme naravnih teles, ki se takorekoč olevijo od njih kakor povrhnjice ter jih prenašajo prikazovanje.⁶) Te forme reči neprestano //79/ odtekaajo od njih, prodirajo v čutila ter prav s tem omogočajo prikazovanje objektov. V poslušanju torej narava sliši samo sebe, v duhanju ji diši po njej sami, v gledanju uzre samo sebe.⁷) Tako je človeška čutnost tisti medij, v katerem se kot v nekem fokusu reflektirajo naravni procesi ter zažarijo v svetlobo prikazovanja.

⁴ das Für-sich-sein.

⁵ Od grškega: *enárgeia* — evidenca.

⁶ Podobe, simulakri.

Pri Demokritu je vse to neka nedoslednost, saj je prikazovanje zgolj subjektivno; pri Epikuru nujna posledica, ker je čutnost refleksija prikazujočega se sveta v sebi, njegov utelešeni čas.

Končno se sovisnost čutnosti in časa kaže tako, da *sta časnost stvari in njihovo prikazovanje za čute postavljena kot eno na njih samih*. Kajti telesa minevajo prav s tem, da se prikazujejo čutom.⁸⁾ Vtem ko se namreč *eidōla*² neprestano ločujejo od teles ter pritekajo v čute, vtem ko imajo svojo čutnost izven sebe kot neko drugo naravo, ne sama na sebi, se torej ne vrnejo nazaj iz direm-cije: s tem //80/ razpadejo ter preminejo.

Kakor torej atom ni nič drugega kakor naravna forma abstraktnega, posameznega samozavedanja: tako je čutna narava samo opredmeteno empirično, posamezno samozavedanje; in to je čut. Čuti/la/ so od tod edini kriterij v konkretni naravi, kakor je abstraktni um edini kriterij v svetu atomov.

/81/ PETO POGlavJE

METEORJI

Demokritovi astronomski nazori so morda ostroumni za stališče njegovega časa. Filozofskega interesa se od njih ne da dobiti. Niti ne zapustijo okrožja empirične refleksije niti niso v določnejši notranji sovisnosti z naukom o atomih.

Nasprotno pa je *Epikurova* teorija o nebesnih telesih ter z njimi povezanih procesov, ali o *meteorjih* (takšen je en izraz, v katerem vse to povzema) v nasprotju ne le z nazorom Demokrita, temveč z nazorom grške filozofije. Čaščenje nebesnih teles je kult, ki ga slavijo vsi grški filozofi. Sistem nebesnih teles je prva naivna in naravno določena eksistenca dejanskega uma. V kraljestvu duha ima taisti položaj grško samozavedanje. Le-to je duhovni sončni sistem. Grški filozofi so od tod v nebesnih telesih čistili svojega lastnega duha./

/82/ Sam *Anaksagoras*, ki je najprej nebo razlagal fizično ter ga tako v nekem drugačnem smislu kakor Sokrates potegnil dol na zemljo, je odgovoril, ko so ga vprašali, čemu je rojen: *eis theōrian hēliou kai selēnes kai ouranoū*.¹ *Ksenofanes* pa je zrl v nebo in rekel: Eno je bog.² Religiozni odnos do nebesnih teles je poznan za *pitagorejce* in *Platona*, za *Aristotela*.

Epikur se postavlja naravnost po robu nazoru celotnega grškega ljudstva.

Sem pa tja se zdi, pravi *Aristoteles*, da pojem priča za pojave in pojavi za pojem. Tako imajo vsi ljudje neko predstavo o bogovih ter božanskemu pripisujejo najvišji sedež, barbari prav tako kakor Heleni, sploh vsi, ki verujejo v bivanje bogov, očitno povezujoč nesmrtno z nesmrtnim; saj je drugače to nemogoče. Če torej biva nekaj božanskega — kakor vendar dejansko je; tedaj je pravilna tudi naša trditev o //83/ substanci nebesnih teles. To pa ustreza tudi čutni zaznavi, če ne govorimo glede na človeško prepričanje. Kajti na osnovi izmenoma izročene spomina se zdi, da so v celotnem preteklem času ni nič predrugačilo niti na celotnem nebu niti na kateremkoli izmed njegovih delov. Zdi se, da je tudi njegovo ime preoddano od starih prav do zdajšnjega sveta,² vtem ko so privzeli isto, kar trdimo tudi mi. Kajti ne enkrat, ne dvakrat, temveč neskončnokrat so do nas dospeli taisti nazori. Ser je namreč prvotno telo nekaj drugega poleg zemlje in ognja in zraka in vode: so vrhovno mesto imenovali »eter« od *thein aei*,³ ker so mu dali naziv večnega časa.³ Nebo in gornji prostor pa so stari dodelili bogovom, ker je edinole nebo nesmrtno. Sedanji nauk pa izpričuje, da je nebo neuničljivo, nenastalo, nedeležno vsakršne smrtne nesreče. Na ta način naši pojmi hkrati ustrezajo vedeževanju o bogu.⁴ //84/ Da

¹ Za opazovanje sonca in meseca in neba.

² Jetzwelt.

³ Večno teči.

pa je nebo *eno*, je očitvidno. Od predhodnikov in starih je sporočeno, v podobi mita je kasnejšim preostalo, da so nebesna telesa bogovi in da božansko zaobsega celotno naravo. Drugo je bilo mitično pridodano za verovanje mnogih kot koristno za zakone in življenje. Bogove napravijo podobne ljudem ter nekaterim drugim živim bitjem in si izmišljajo takšne s tem povezane in sorodne stvari. Če kdo od tega izloči preostalo ter zadrži le prvo, njihovo verovanje, da so prve substance bogovi: tedaj mora smatrati, da je to božansko rečeno in da so potem, ko je bila, kakor se je primerilo, odkrita ter znova izgubljena vsaka možna umetnost in filozofija, ta mnenja kakor relikvije dospela do zdajšnjega sveta.^{2 5)}

Nasprotno pa *Epikur*:

K vsemu temu je treba primisliti, da največja zmeda človeške / /85/ duše nastane s tem, da imajo nebesna telesa za blažena in neuničljiva, da pa imajo sebi nasprotno želje in dejanja, ter iz mitov črpajo sum in nezaupanje.⁶⁾ Kar pa zadeva meteorje, moramo verjeti, da v njih ne nastaja gibanje in položaj in eklipsis⁴ in vzhod in zahod ter temu podobno, s tem da vlada in zapoveduje, ali je zapovedal eden, ki bi hkrati posedoval vso blaženost poleg nerazrušljivosti. Kajti dejavnosti se ne ujemajo z blaženostjo, temveč se dogajajo, kakor so najbolj sorodna s slabostjo, strahom in potrebo. Niti se ne sme domnevati, da se nekatera ognjena telesa, ki so v lasti te blaženosti, hote podvržejo tem gibanjem. Če zdaj s tem ne soglašamo: tedaj prav to nasprotje pripravlja dušam največjo zmedenost.⁷⁾

Če je od tod *Aristoteles* očitel starim, da so prepričani, da nebo potrebuje za svojo oporo Atlasa,⁸⁾ ki *pròs hespérous tópus héstēke kión' ouranoû te kai chthonòs ómoin ereidôn*^{5 6} (Aishilos, Prometej, verzi 348 in sl.): / /86/ tedaj nasprotno Epikur graja tiste, ki verjamejo, da človek potrebuje nebes; in Atlasa^[90] samega, na katerega se opira nebo, najde v človeški neumnosti in praznoverju. Tudi neumnost in praznoverje sta Titana.

Celotno Epikurovo pismo Pitoklu obravnava teorijo nebesnih teles, izvzemši zadnji odsek. Le-ta zaključuje pismo z etičnimi sentencami. Nauku o meteorjih so prikladno⁷ dodane npravstvene maksime. Ta nauk je Epikuru zadeva vesti. Naše proučevanje se bo zatorej v glavnem opiralo na to pisanje Pitoklu. Dopolnili pa ga bomo iz pisma Herodotu, na katerega se pri Pitoklovem pismu sklicuje Epikur sam.⁹⁾

Prvič se ne sme misliti, da se iz spoznavanja meteorjev, najsi bo dojeto v celoti ali v posebnem, da doseči, kakor iz preostalega naravoslovja, nek drug cilj kakor ataraksija in trdno zaupanje.¹⁰⁾ Naše življenje ne potrebuje ideologije^[91] in praznih hipotez, / /87/ temveč tega, da živimo brez vznemirjenja. Kakor je nasploh posel fiziologije,⁸ da razišče razloge najbolj poglavitnega: tako tudi tukaj blaženost počiva v spoznanju meteorjev. Na in za sebe ne vsebuje teorija o zahodu in vzhodu, o položaju in eklipsi nobenega posebnega razloga za srečo: le da groza obvladuje tiste, ki vse to vidijo, ne da bi spoznali njihovo naravo ter njihove glavne vzroke.¹¹⁾ Do tukaj je bila zanikana le *prednost*, ki naj bi jo teorija meteorjev imela pred drugimi znanostmi; ta teorija pa je postavljena v isto raven.

⁴ Iz grškega *ékleipsis* — mrk, zatemnitev.

⁵ Stoji na zahodnih krajih, z rameni podpirajoč stebre neba in zemlje.

⁶ Marx je z grškimi verzi nadomestil latinski prevod: *Axem humero torquet stellis fulgentibus aptam*.

⁷ Marxova korektura; pri kopistu: »ne slučajno«.

⁸ V grškem smislu *physiologia* — proučevanje narave.

Ampak teorija meteorjev se tudi specifično razločuje prav tako od postopka etike kakor tudi drugih fizičnih problemov, npr. da obstajajo nedeljivi elementi ipd., kjer fenomenom ustreza le ena sama razlaga. Kajti to se pri meteorjih ne dogaja.¹²⁾ Le-ti nimajo enostavnega vzroka nastanka, imajo pa več kakor eno kategorijo bistva, ki ustreza fenomenom. Kajti s fi- /88/ zilogijo se ne smemo ukvarjati na osnovi praznih aksimov in zakonov.¹³⁾ Stalno se ponavlja, da meteorjev ne smemo razlagati *haplôs* (enostavno, absolutno), temveč *pollachôs* (mnogotero). Tako o vzhodu in zahodu Sonca in Meseca,¹⁴⁾ o naraščanju in pojemanju Meseca,¹⁵⁾ o videzu obraza na Mesecu,¹⁶⁾ o menjavi dolžine dneva in noči¹⁷⁾ ter ostalih nebesnih prikaznih.

Kako pa bi tedaj moralo biti to razloženo?

Vsakršna razlaga zadošča. Samo mitos naj bo odstranjen. Odstranjen pa bo, če sledeč fenomenom, od njih sklepamo na nevidno.¹⁸⁾ Treba se je držati prikazovanja, čutnega zaznavanja. Zatorej je treba uporabiti analogijo. Tako si lahko pridemo na čisto⁹⁾ s strahom ter se od njega osvobodimo, podajajoč razloge o meteorjih in ostalem, kar se vedno dogaja ter kar druge ljudi najbolj pretrese.¹⁹⁾

Množica razlag, mnoštvo možnosti naj ne pomirja samo za- /89/ vesti ter odstranjuje razlogov tesnobe, temveč naj hkrati negira enotnost, samemu sebi enak in absoluten zakon v nebesnih telesih sam. Le-ta se lahko obnaša včasih tako, včasih drugače; ta brezzakonska možnost bi bila karakter njihove dejanskosti; vse v njih naj bi bilo omahljivo in nestalno.²⁰⁾ *Mnoštvo razlag mora hkrati ukiniti enotnost objekta.*

Medtem ko *Aristoteles*, v soglasju z drugimi grškimi filozofi, nebesna telesa napravi za večna in nesmrtna, ker se vedno ravna na isti način; medtem ko njim samim pripisuje lastni višji element, ki ni podvržen moči teže: pa *Epikur* trdi, v direktnem nasprotju, da je vse ravno obratno. Teorija meteorjev bi bila specifično razločena od vsakršnega siceršnjega fizikalnega nauka s tem, da se v njih vse dogaja mnogotero ter neuravnano, da je vse v njih treba razložiti z raz/90/novrstnimi, nedoločno mnogimi razlogi. Naravnost ježno in silno goreče zavrača nasprotno mnenje: tisti, ki se oprijemajo enega načina razlage ter izključujejo vse druge, tisti, ki v meteorjih privzemajo nekaj enotnega, zatorej večnega in božanskega, zapadajo v domišljavo pojasnjevanje ter v suženjske umetniške astrologov; le-ti prekoračijo meje fiziologije ter se vržejo v roke mitu; skušajo dovršiti nekaj nemogočega ter se naprezajo z nesmiselnim; niti tega ne vedo kje zaide v nevarnost sama ataraksija. Treba je zaničevati njihovo čvekanje.²¹⁾ Treba se je držati stran od predsodka, kot da proučevanje o tistih predmetih, kolikor meri le na našo ataraksijo in srečnost, ni dovolj temeljito in subtilno.²²⁾ Nasprotno je absolutna norma, da neuničljivi in večni naravi ne more pripadati nič, kar bi motilo ataraksijo, /91/ kar bi ustvarjalo nevarnost. Zavešt mora dojeti, da je to nek absoluten zakon.²³⁾

Epikur torej zaključuje: *Ker bi večnost nebesnih teles motila ataraksijo samozavedanja, je nujna, stringentna konsekvence to, da niso večna.*

Kako je zdaj treba zapopasti ta svojstven *Epikurov* nazor?

Vsi avtorji, ki so pisali o epikurejski filozofiji, so ta nauk postavili kot inkoherensten s siceršnjo fiziko, z naukom o atomih. Zadostni razlogi bi bili boj proti stoikom, praznoverju, astrologiji.

Mi pa smo slišali, da *Epikur* sam razločuje *metodo*, ki je aplicirana v teoriji meteorjev, od metode ostale fizike. Ampak v katerem določilu njegovega principa se nahaja nujnost tega razločevanja? Kako pride na to domislica?/

⁹⁾ wegerklären.

/92/ Ne bojuje pa se le proti astrologiji, temveč proti astronomiji kot takšni, proti večnemu zakonu in umu v nebesnem sistemu. Slednjič nasprotstvo do stoikov ne razloži ničesar. Njihovo praznoverje in njihov celotni nazor je bil že ovržen, ko so bila nebesna telesa artikulirana kot slučajne kompleksije atomov, njihovi procesi pa kot slučajna gibanja atomov. S tem je bila uničena njihova večna narava — Demokrit se je zadovoljil, da je iz zgornje premise potegnil takšno konsekvenco.²⁴ S tem je bilo ukinjeno celo bivanje nebesnih teles.²⁵ Za atomistika ni bila potrebna nobena nova metoda.

To še ni celotna težava. Nastaja še bolj zagonetna antinomija.¹⁰

Atom je materija v formi samostojnosti, posameznosti, takorekoč predstavljena teža. Najvišja dejanskost teže pa so nebesna telesa. V njih so rešene vse /93/ antinomije med formo in materijo, med pojmom in eksistenco, ki so tvorile razvoj atoma, v njih so udejanjena vsa določila, ki so bila zahtevana. Nebesna telesa so večna in nesremenljiva; svoje težišče imajo v sebi, ne izven sebe; njihovo edino dejanje je gibanje, in, ločena s praznim prostorom, se izogibajo ravne črte, tvorijo sistem repulzije in atrakcije, v katerem prav tako ohranjajo svojo samostojnost, ter končno iz samih sebe proizvedejo čas kot formo svojega prikazovanja. *Nebesna telesa so torej atomi, ki so postali dejanski.* V njih je materija sprejela posameznost v samo sebe. Tukaj je torej moral Epikur uzreti najvišjo eksistenco svojega principa, vrh in končno točko svojega sistema. Navajal je, da predpostavlja atome, da bi bili v osnovi narave nesmrtni fundamenti. Navajal je, da mu gre za substancialno posameznost materije. Kjer pa /94/ naleti na realnost njene narave — saj ne pozna nobene druge kakor mehanične — na samostojno, nerazrušljivo materijo v nebesnih telesih, katerih večnost in nespremenljivost je dokazala vera množice, sodba filozofije, pričevanja čutov: tedaj je njegovo edino prizadevanje v tem, da jo potegne dol v zemeljsko minljivost; tedaj se vneto obrne proti častilcem samostojne narave, ki ima v sebi točko /center/¹¹ posameznosti. To je njegovo največje protislovje.

Epikur torej čuti, da se njegove prejšnje kategorije tukaj porušijo, da metoda njegove teorije¹² postaja drugačna. Je pa *najgloblje spoznanje* njegovega sistema, njegova najbolj pronicljiva konsekvenco, da to čuti in zavestno izreče.

Videli smo namreč, kako je celotna epikurejska filozofija narave prežeta z nasprotjem med bistvom in eksistenco, med formo in materijo. V *nebesnih telesih pa je to protislovje izbrisano*, nasprotujoči si momenti /95/ so pomirjeni. V celestičnem sistemu je materija sprejela vase formo, povzela vase posameznost ter tako dosegla svojo samostojnost. *Na tej točki pa materija preneha biti afirmacija abstraktnega samozavedanja.* V svetu atomov, kakor v svetu prikazovanja, se je forma bojevala z materijo; eno določilo je ukinilo drugo in prav v tem protislovju je *abstraktno-posamično samozavedanje čutilo opredmeteno svojo naravo.* Ono samo je bilo abstraktna forma, ki se je bojevala z abstraktno materijo v podobi materije. Sedaj pa, *kjer se je materija pomirila s formo ter je osamosvojenjena, posamezno samozavedanje izstopi iz svoje zabubljenosti, se oklicje za resničen princip ter zasovraži¹³ naravo, ki je postala samostojna.*

Po neki drugi strani se to izraža tako: v tem ko je materija sprejela vase posameznost, formo, kakor se to primeri /96/ v nebesnih telesih, *je prenehala biti abstraktna posameznost. Postala je konkretna posameznost, občost.* Abstraktno-posameznemu samozavedanju se torej v meteorjih blešči nasproti njegova

¹⁰ Marx prečrtal nadaljevanje: »ki je doslej še niso zaslutili«.

¹¹ Punkt.

¹² Marxova korektura; pri kopistu se je glasilo »teorija njegove metode«.

¹³ befeindet.

postvarela¹⁴ ovržba, — obče, ki je postalo bivanje in narava. Samozavedanje torej v njem spoznava svojega smrtnega sovražnika. Njim /sc. meteorjem/ torej pripisuje, kakor to počne Epikur, vso tesnobo in zmedenost ljudi; kajti tesnoba in razkroj abstraktno-posameznega je ravno obče. Resnični Epikurov princip, abstraktno-posamezno samozavedanje se torej tukaj nič več ne skriva. Izstopa iz svojega zakotja ter skuša, osvobojeno od materialne zakrinkanosti, izničiti dejansko osamosvojene narave s pomočjo razlage na osnovi abstraktne možnosti — Kar je možno, more biti tudi drugačno; o možnem je možno tudi nasprotje. Od tod polemika proti tistim, ki razlagajo nebesna telesa *haplôs*,¹⁵ tj. na določen način; saj je eno¹⁶ nujno in samostojno-v-sebi. /

/97/ Dokler torej narava kot atom in prikazovanje izraža posamezno samozavedanje in njegovo protislovje, toliko subjektivnost samozavedanja nastopa le v formi same materije; kjer pa nasprotno narava postane samostojna, se samozavedanje reflektira v sebi, stopa nasproti njej v svoji lastni podobi kot samostojna forma.

Že vnaprej bi morali reči, da bo Epikurov princip prenehal imeti dejanskost zanj tam, kjer se udejanji. Kajti, če bi bilo posamezno samozavedanje realiter postavljeno pod določenost narave, ali narava pod določenost samozavedanja; tedaj bi njegova določenost, tj. njegova eksistenca prenehala; saj se le obče, v svobodnem razločku od sebe, more hkrati zavedati svoje afirmacije.

V teoriji meteorjev se torej prikazuje duša epikurejske filozofije narave. Nič naj ne bo večno, kar uničuje ataraksijo posameznega samozavedanja. Nebesna telesa motijo njegovo ataraksijo, njegovo enakost /98/ s seboj, ker so eksistirajoča občost, ker je v njih narava postala samostojna.

Torej princip epikurejske filozofije ni *Arhestratova gastrologija*, kakor misli *Hrisipos*,²⁶⁾ temveč absolutnost in svoboda samozavedanja, akotudi je samozavedanje zajeto le pod formo posameznosti.

Če je abstraktno-posamezno samozavedanje postavljeno kot absolutni princip: tedaj je sicer vsakršna resnična in dejanska znanost toliko ukinjena, kolikor posameznost ne gospoduje v naravi stvari samih. Ampak zruši se tudi vse, kar se nahaja v transcendenci nasproti človeški zavesti, /in/ torej pripada imaginirajočemu razumu. Če pa je nasprotno samozavedanje, ki se zaveda le pod formo abstraktne občosti, povzdignjeno do absolutnega principa: tedaj so na stežaj odprta vrata praznoverni in nesvobodni mistiki. Historični dokaz za to se najde v stoiški filozofiji. /99/ Abstraktno-obče samozavedanje ima namreč v sebi nagon, da se potrjuje v stvareh samih, v katerih pa je potrjeno samo v tem, ko jih negira.

Epikur je zatorej največji grški razvetljenec, njemu upravičeno pripada Lukrecova hvalnica:²⁷⁾

Humana ante oculos foede quum vita jaceret,
In terreis oppressa gravi sub religione,
Quae caput a coeli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans:
Primum Graius homo mortaleis tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra;
Quam nec fama Deum nec fulmina nec minitanti
Murmure compressit coelum ...

¹⁴ sachlich gewordene.

¹⁵ Enostavno, absolutno.

¹⁶ Das Eine.

Quare religio pedibus subjecta vicissim
 Obteritur, nos exaequat victoria coelo.¹⁷

Razloček med Demokritovo in Epikurovo filozofijo narave, ki smo ga postavili na zaključku občega dela, je našel svojo potrditev in nadaljnje razvitje v vseh sferah narave. *Atomistika* z vsemi svojimi protislovji kot *naravoslovje samozavedanja*, ki je zase absolutni princip v formi abstraktne posameznosti, je pri *Epikuru* izpeljana in dovršena //100/ prav do skrajne konsekvence, ki je njena razrešitev in zavestno nasprotje do občega. *Nasprotno pa je Demokritu atom obči objektivni izraz empiričnega proučevanja narave nasploh*. Atom mu zatorej ostaja čista in abstraktna kategorija, hipoteza, ki je rezultat izkustva, ne njegov energični princip, ki zatorej prav tako ostaja brez realizacije, kakor tudi realno raziskovanje narave v nadaljnjem ni določeno z njo.

¹⁷ Gnusno očem je plazilo po tleh se življenje človeško,
 dokler dušila ljudi religije silna je teža:
 ta je molila glavo iz visokih nebesnih pokrajin,
 z groznim pogledom od zgor pretila ubogim zemljanom.
 Prvi si drznil je upreti v hudobo oči umrljive
 mož helenske krvi in postavil srčno se po robu:
 niso strašile ga bajke bogov, ne blisk ne grmljava,
 jezno grozeč od neba; ...
 Zdaj za vračilo leži pod nogami premagana vera,
 v tla poteptana, a nas — do neba je povzdignila zmaga.

/41/ DRUGO POGLAVJE

KVALITETE ATOMA

- ¹) *Diogenes Laertios*, X, 54. Slehera kakovost se namreč spreminja; atomi pa se v ničemer ne spreminjajo.
Lucretius, De rerum natura, II, 861 ss.
 Nujno je treba ločiti /sc. čutno zaznavne kvalitete/ strogo od semen prabitnih /a principiis/,
 ako želimo postaviti svet na temelje večne, kjer oporo bo varno imela celota življenja.
- ²) (*Plutarh.*) De placitis philosophorum /I, 235—36 = Aetios I, 3, 18/: Epikur ... je trdil ... da telesom /sómata/ pripada tole troje: oblika velikost, teža. Demokrit /je/ namreč /navajal/ dvoje: velikost in obliko; Epikur pa je k temu kot tretje dodal še težo: saj se telesa nujno gibajo ob pospešku /plégé/ teže. Prim. *Sextus Empiricus*, Adversus mathematicos, S. 420 /X, 240/.
- ³) *Eusebius*, Praeparatio evangelica, XIV, S. 749 /= XIV, 14, 5 = Aetios I, 3, 18/.
- ⁴) *Simplicius*, nav. mesto, S. 362 /= CAG¹ IX, 462, 12—13/ ... pri čemer njihovo (sc. atomov) razliko /diaphorá/ postavlja (sc. Demokritos) glede na velikost in obliko.
- ⁵) *Philoponos*, isto /= CAG XVI, 398, 13—16/. ... in sicer postavlja v osnovo (sc. Demokritos) /42/ enotno skupno naravo /phýsis/ telesa pri vseh oblikah; deli telesnega pa so atomi, ki se drug od drugega razlikujejo po velikosti in obliki; nimajo pa zgolj vselej drugačno obliko, temveč /so/ nekateri izmed njih večji, drugi pa manjši.
- ⁶) *Aristoteles*, De generatione et corruptione I, 8 /326 a 9 = DK 68 A 60/. Vendar pa trdi, da je (namreč atom) težji glede na presežek velikosti /hyperoché/.
- ⁷) *Aristoteles*, De coelo I, 7 /276 a 1—2, 4—7/. Njihovo gibanje /kínēsis/ pa je nujno, kakor navajamo, isto ... Tako da nobeno izmed teles niti ne bo absolutno /haplōs/ lahko, če imajo vsa teža; če pa imajo lahkost, nobeno težko. In dalje, če ima telo teža ali lahkoto, bo ali nekje na skrajnem delu vesolja ali v središču ...
- ⁸) *Ritter*, Geschichte der alten Philosophie,² I. 1. del, s. 508, op. 2. /druga popr. izdaja, 1836, s. 602 op. 2/.
- ⁹) *Aristoteles*, Metaphysica VII (VIII), 2 /1042 b 11—15/. Videti pa je tedaj, da je Demokritos domneval, da so tri razlike. Podležeče telo je namreč po materiji eno in isto, razlikuje pa se ali po liku /rhythmós/, kar pomeni podobo (schēma,) po obratu (tropé), kar pomeni položaj (thésis), ali po medsebojnem stiku (diathigé), kar pomeni razporeditev (táksis).
- ¹⁰) *Aristoteles*, Metaphysica I, 4 /985 b 4—19 = DK 67 A 6 = Sovrè, fragment 2/. Levkipos /43/ in pa njegov učenec Demokritos trdita, da sta namreč elementa /stoicheia/ polno in prazno, govoreč, kakor da bi bilo eno bivajoče,

¹ Commentaria in Aristotelem Graeca (Grški komentarji k Aristotelu).

² Zgodovina antične filozofije.

drugo pa nebivajoče; od tega pa je polno in trdno /stereón/ bivajoče, prazno pa in redko nebivajoče. Zato pa tudi trdita, da bivajoče nič bolj ne biva kakor nebivajoče, glede na to, da tudi prazno prav tako biva kakor telo. To sta vzroka bivajočega kot materija. In kakor tisti, ki podležečo bitnost določijo kot enotno, drugo pa pustijo nastati z njenimi afekcijami /páthē/, s tem da rahlo in gosto postavljajo kot počela afekcij; na isti način tudi tadva /namreč Levkipos in Demokritos/ trdita, da so te razlike vzroki za drugo. Le-teh pa je, trdita, troje: oblika pa razpored in položaj. Trdita namreč, da se bivajoče razlikuje zgolj po podobi, medsebojnem stiku in obratu. Pri tem je podoba oblika, stik razpored, obrat pa lega. A se namreč razlikuje od N po obliki, AN od NA po razporedu, Z od N po legi.

- 11) *Diogenes Laertios*, X, 44. ... v atomih pa tudi ni nobene kvalitete razen oblike ter velikosti in teže; ... pa tudi vsakršna velikost ne nastopa pri njih, vsaj še nikoli ni bil atom dojet s čutom vida.
- 12) *Isti*, X, 56. Vsaka obstoječa velikost /44/ pa niti ni koristna za /razlago/ razlike v kvalitetah, pa tudi do nas bi gotovo dospeli vidni atomi; ne opaža pa se, da bi se to dogajalo, niti si ni mogoče zamisliti, kako bi atom mogel postati viden.
- 13) *Isti*, X, 55. Ampak niti s tem ne smemo računati, da je pri atomih zastopana vsaka in sleherna velikost. ... treba pa je privzeti, da obstajajo nekatere razlike /parallagás/ velikosti.
- 14) *Isti*, X, 59. Ker pa smo na osnovi analogije čutnega zaznavanja tudi nakazali, da ima atom velikost, le da neko najhno; obsežno izključujoč.
- 15) Prim. *isti*, X, 58. *Stobaios*, *Eclogarum physicarum* I, s. 27 /= *Aetios* I, 3, 18/.
- 16) *Epicurus*, *Fragmenta* (de natura, II, XI), zbral *Rossinius*, izd. *Orelli*, s. 26.
- 17) *Eusebius*, *Praeparatio evangelica*, XIV, s. 773 (pariška izd.) /XIV, 23, 38 = DK 68 A 43/. Toliko pa nista soglašala, kolikor je eden (namreč Epikur) domneval, da so namreč atomi silno drobni /eláchista/ ter zaradi tega čutno nedoznatni /anepaísthētoi/, *Demokritos* pa, da so nekateri atomi tudi zelo veliki /mégistai/.
- 18) *Stobaios*, *Eclogarum physicarum* I, 17 /= *Aetios* I, 12, 6 = DK 68 A 47/. *Demokritos* pa trdi ... da je mogoče, da obstaja atom velik kakor svet. Prim. (*Plutarh.*) *De placitis philosophorum*, I, s. 235 ss. /= *Aetios* I, 3, 18/.
- 19) *Aristoteles*, *De generatione et corruptione* I, 8 /325 a 30/. /45/ Nevidni zaradi neznatnosti obsega.
- 20) *Eusebius*, *Praeparatio evangelica* XIV, s. 749 /= XIV, 14, 5 = *Aetios*, I, 3, 18/. *Demokritos*: ... principi bivajočega so nedeljiva, umsko /lógos/ ugledljiva telesa. Prim. (*Plutarh.*) *De placitis philosophorum* I, s. 325 ss. /= *Aetios* I, 3, 18/.
- 21) *Diogenes Laertios*, X, 54. In potemtakem je treba smatrati, da atomi ne prinašajo s seboj nobene kvalitete fenomenov, razen oblike, teže in velikosti ter tega, kar je po nujnosti zraslo z obliko. Prim. odst. 44.
- 22) *Isti*, X, 42. Poleg tega imajo atomi ... nedojemljivo /aperilēptoi/ mnogo razlik v oblikah.
- 23) *Isti*, isto. ... Razlik pa ni absolutno neskončno /ápeiroi/, temveč zgolj nedojemljivo /aperilēptoi/ veliko.
- 24) *Lucretius*, *De rerum natura* II, 513 ss. ...
... pač moraš priznati,
tudi da prasnov /materiem/ se loči v oblik omenjenem številu.
Eusebius, *Praeparatio evangelica*, XIV, s. 749 /= XIV, 14, 5 = *Aetios* I, 3, 18/.
Epikuros ... da je ... število oblik samih atomov dojemljivo veliko, ne neizmerno. Prim. (*Plutarh.*) *De placitis philosophorum*, nav. mesto /= *Aetios* I, 13, 18/.
- 25) *Diogenes Laertios*, X, 42. ... Z ozirom na sleherno izoblikovanost /schēmátisis/ je atomov absolutno neskončno ... /46/ *Lucretius*, *De rerum natura* II, 525 ss.

... dokončna /finita/ le oblik je različnost.

Nujno tedaj, da oblikam, ki vlada podobnost nad njimi, ni ne konca ne kraja /infinitae/, če ne, bi snov kot celota morala biti v mejah: to pa ni, kot dognal sem že zgoraj.

- ²⁶⁾ *Aristoteles*, De coelo III, 4 /303 a 3—5, 10—15 = DK 67 A 15/. Ampak niti tako, kakor razlagajo nekateri drugi, denimo Levkimos in Demokritos, dogodki niso prav razumljivi ... Poleg tega pa, ker se telesa razlikujejo po oblikah, oblik pa je neskončno, trdijo, da so tudi enostavna telesa neštevila. Kakšna in katera pa je oblika vsakega posameznega elementa, sploh niso naprej določali, temveč so samo ognju odkazali kroglo, nasprotno pa zraka in druge ...

Philophonos, nav. mesto /= CAG XVI, s. 398, 15/. ... Nimajo zgolj zdaj tako zdaj drugačno obliko ...

- ²⁷⁾ *Lucretius*, De rerum natura, nav. mesto 479 ss. /491—92, 495—97/.
... da morejo klice

le v omenjenem številu menjavati svoje oblike.

Kajti da ni tako, bi morali neki atomi

vsekakor biti sposobni neskončne večave telesa:

saj ob malosti teles, ki ista za slednjo je klico,

pač ni moč, da razvila bi v mnogo oblik se različnih ...

... moraš, če hočeš morda nadalje preminjati like /figurae/ /47/ delce pridevati druge. ...

Torej: novosti oblik sledi povečava telesa.

Ni potemtakem mogoče, da kdo bi mogel verjeti,

češ da semena imajo oblik neskončno število: ...

- ²⁸⁾ Prim. op. 25.

- ²⁹⁾ *Diogenes Laertios*, X, 44 in 54.

- ³⁰⁾ *Brucker*, Institutiones historiae philosophicae³ /1747/, s. 224.

- ³¹⁾ *Lucretius*, De rerum natura I, 1051 /= 1052 ss/.

Varuj pri tem se, moj Memij, da v vero ne padeš usodno,

češ da vse teži k sredini sveta /in medium summae/, kot učijo:

- ³²⁾ *Diogenes Laertios*, X, 43. ... tudi enako hitro se gibljejo, saj prazno za vse čase najlažjemu in najtežjemu omogoča enak prehod. 61. Poleg tega pa je nujno, da so atomi enako hitri, ko se gibljejo skozi prazno, ne da bi se jim kaj upiralo. Niti namreč težkih ne nosi hitreje od drobnih in lahkih, kadar se jim prav nič ne upira; niti drobnih od velikih, saj imajo vsi sorazmerno pot, kakor niti njih nič ne zadržuje.

Lucretius, De rerum natura II, 235 ss.

... nasprotno, praznina ne more ...

stvari nobeni ... zaprek postavljati zoper, ...

Z isto brzino tedaj, četudi različna po teži,

morajo semena vsa se nositi po mirni praznini.

- ³³⁾ Prim. 3. pogl.

- ³⁴⁾ *Feuerbach*, Geschichte der neueren Philosophie⁴ /1833, navedba iz/.

Gassendi, nav. mesto, s. XXXIII, op. 7.⁵ Četudi Epikur morebiti ni nikoli preiščal o tem izkustvu, je ob vodstvu razuma smatral o atomih isto, kar nas je nedavno naučilo izkustvo, da so namreč vsa telesa, čeravno so tako po teži, kakor po masi skrajno neenaka, vendar enako hitra, kadar padajo od zgoraj navzdol; tako je Epikur menil, da vsi atomi, čeprav so neenaki po velikosti in teži, zato niso nič manj medsebojno po svojem gibanju enako hitri.

³ Učbenik zgodovine filozofije.

⁴ Zgodovina novejšje filozofije.

⁵ Pri Marxu citat v latinščini.

/49/ TRETJE POGLAVJE

ATOMOI ARCHAI¹ IN ÁTOMA STOICHEIA²

- ¹⁾ *Amétocha kenoú* /*Stobaios*, *Eclogarum physicarum* I, s. 27 = *Aetios* I, 3, 18/ nikakor ne pomeni »ne izpolnjujejo prostora«, temveč »niso deležni praznega«; to je prav isto, kot če je nekje drugje pri *Diogenu Laertiju* /X, 58/ rečeno: »*diáleipsin de merón ouk échousin*«. ³ Prav tako je treba pojasniti ta izraz pri (*Plutarh.*) *De placitis philosophorum* I, s. 236 /= *Aetios* I, 3, 18/ in *Simplicius*, s. 405./
- /50/ ²⁾ Tudi to je napačna konsekvencia. Kar ne more biti nerazdeljeno v prostoru, zaradi tega ni izven prostora in brez prostorskega odnosa.
- ³⁾ *Schaubach*, nav. mesto, s. /549/ — 550.
- ⁴⁾ *Diogenes Laertios*, X, 44.
- ⁵⁾ *Isti*, X, 67. *Netelesnega* /*asómaton*/ pa si ni mogoče zamisliti kot samo po sebi, če ne kot *prazen prostor* /*kenón*/.
- ⁶⁾ *Isti*, X, 39, 40 in 41.
- ⁷⁾ *Isti*, VII, 134. Razlikujejo pa se, trdijo (sc. stoiki), počela /*archai*/ in elementi /*stoicheia*/; prvi so namreč gotovo nenastali in neminljivi, elementi pa propadajo zaradi spremembe v ogenj /*ekpýrōsis*/.
- ⁸⁾ *Aristoteles*, *Metaphysica*, IV, 1 in 3 /1012 b 34 — 1013 a 23 in 1014 a 26—b 25/.
- ⁹⁾ Prim. nav. mesto.
- ¹⁰⁾ *Aristoteles*, nav. mesto 3 /1014 a 31—34, 1014 b 5—6/, Na podoben način pa imenujejo elemente teles tudi tisti, ki govorijo o poslednjem, v kar se razčlenjujejo telesa, kar pa ne more biti več razčlenjeno v druga, vrstno razlikujoča se telesa. . . . Zato pa se element izreka kot neznatno in enostavno in nerazčlenljivo.
- ¹¹⁾ *Aristoteles*, *Metaphysica*, I, 4 /985 b 4—6 = DK 67 A 6/.
- ¹²⁾ *Diogenes Laertios*, X, 54.
Plutarh, *Adversus Colotem*, s. 1110 /f/. Te stvari so tako nerazdvojljive od Epikurovih nazorov, kakor po njihovi lastni (sc. epikurejski) razlagi teža od atoma. /
- /51/ ¹³⁾ *Sextus Empiricus*, *Adversus mathematicos*, s. 420 /= X, 240/.
- ¹⁴⁾ *Eusebius*, *Praeparatio evangelica* XIV, s. 773 /= XIV, 23, 3/. Epikur je predpostavil . . . čutno nedoznatne /*anepaisthétous*/ (atome) . . . s. 749 /= XIV, 14, 5 = *Aetios* I, 3, 18/. Imajo pa (sc. atomi) svojstvene oblike, razumsko zazorljive.
- ¹⁵⁾ (*Plutarh.*) *De placitis philosophorum* I, s. 246 /= *Aetios*, I, 7, 34/. On sam pa (sc. Epikur) je privzel tele štiri druge rodovno neuničljive narave /*phýseis*/: atomi, prazno, neskončno /*áperion*/, enakovrstni delci /*homoiótētes*/; le-te pa se imenujejo homeomerije in elementi. s. 249 /= *Aetios* I, 12, 5/. Epikur pa trdi, da so telesa nedojemljiva /*aperflēpta*/, pri čemer so prvotna enostavna, medtem ko imajo vsi sestavi /*synkrímata*/ iz njih teže.
Stobaios, *Eclogarum physicarum* I, s. 52 /= *Aetios* I, 5, 4/. *Metrodoros*, Epikurov učitelj . . . vzroki /*aitia*/ pa so seveda atomi in elementi. S. 5 /= *Aetios* I, 7, 34/. Epikuros /je privzel/ štiri rodovno neminljive substance /*narave*/, in sicer sledeče: atomi, prazno, neskončno, enakovrstnosti /*enakovrstni delci*/: le-te pa se imenujejo homeomerije in elementi.

¹ Nedeljiva počela.² Nedeljivi elementi.³ Nimajo pa vmesnih prostorov med delci.

- ¹⁶⁾ Prim. nav. mesto.
Ciceron, De finibus bonorum et malorum I, 6, /21/. To, v čemer sledi /namreč Epikur Demokritu/ ... atomi, prazno ... sama neskončnost /ininitio/, ki jo (namreč epikurejci) imenujejo *apeiria* /brezmejnost/.
- ¹⁷⁾ *Diogenes Laertios*, X, 41. Ampak tudi vesolje je neskončno... Vesolje je namreč neskončno tako po množtvu (pléthos) teles kakor tudi po razsežnosti praznega. /
- /52/ ¹⁸⁾ *Plutarh*, Adversus Colotem 1114 /b/. Glej vendar kakšne principe /postavljate/ za postajanje, neomejenost in prazno: pri tem je slednje nedejavno, nespremenljivo, netelesno, prvo pa neurejeno, nerazumno, nedojemljivo, samo sebe razkrajajoče ter pretresajoče, ker se zaradi svoje množine ne da niti obvladati niti razmejiti.
- ¹⁹⁾ *Simplicius*, nav. mesto, s. 488 /= CAG VII, s. 295, 1—5 = DK 68 A 37/.
- ²⁰⁾ (*Plutarh.*) De placitis philosophorum s. 239 /= Aetios I, 5, 4/. Metrodoros pa trdi, ... neskončnost po množini se pojasnjuje iz tega, ker je vzrokov neskončno ... vzroki pa so ali atomi ali elementi.
Stobaios, Eclogarum physicarum I, 52 /= Aetios I, 5, 4/.
 Metrodoros, Epikurov učitelj ... vzroki pa so ali atomi ali elementi.
- ²¹⁾ *Lucretius*, De rerum natura I, 820 ss.
 Kajti taisti atomi sestavljajo morje in zemljo, nebes in sonce pa reke in žito, drevesa, živali.
Diogenes Laertios, X, 39. Prav zato pa je tudi vesolje vedno bilo takšno, kakor je sedaj, pa tudi vedno bo takšno; saj ni ničesar, v kar se spreminja; poleg vesolja namreč ni ničesar, v kar bi prodrlo in tako proizvedlo spremembo. ... Vesolje je telo ... 41. Takšna telesa so nedeljiva in nespremenljiva, če je res, da vse stvari niso na tem, da bodo izginile v nebivajoče, temveč so, / /53/ ker imajo moč, da vztrajajo sredi razčlenjevanja sestavljenih teles, polna po svoji naravi, ker pač ni mogoče, da bi kjerkoli ali kakorkoli razpadla.
- ²²⁾ *Diogenes Laertios*, X, 73. ... in vse stvari se tudi /morajo/ znova razkrojiti, nekatere hitreje, druge počasneje, nekatere pod učinkom takšnih, druge pa pod učinkom drugih dejavnikov. X, 74. Jasno je torej, da tudi trdi, da so svetovi minljivi, ker se spreminjajo njihovi deli.
Lucretius, De rerum natura, V, 109 ss. /= 108—109/.
 Naj prepriča te raje razum ko lastna izkušnja, vse da podreti utegne z neznanskim se hruščem in truščem.
Isti, V, 374 ss. /373—375/.
 Niso potakem zapahnjena nebesu vrata do smrti, tudi ne soncu in zemlji, morja vodam globokim: ne, odprta so vdilj in z goltom prežijo ogromnim!
- ²³⁾ *Simplicius*, nav. mesto, s. 245.
- ²⁴⁾ *Lucretius*, De rerum natura, II, 796.
 ... semena nevidna nikoli ne stopijo v svetlo /in lucem existunt/.

/54/ ČETRTO POGLAVJE

ČAS

- 1) *Aristoteles*, *Physica* VIII, 1 /251 b 15—17 = DK 68 A 71/. Na osnovi tega pa Demokritos /dokazuje/, da vse ne more biti nastalo; čas je namreč nastal.
- 2) *Simplicius*, nav. mesto, s. 426 /= CAG X, 1153, 22—24/. Nasprotno pa je bil Demokritos tako prepričan o večnosti časa, da je hoteč pokazati, da ni vse nastalo, kot nekaj očitnega pri tem uporabljal to, da čas ni nastal.
- 3) *Lucretius*, *De rerum natura* I, 460 ss. /459/.
- ... Čas ne biva po sebi ...
- Nikdo s čutili ne more zgrabiti časa na sebi, ako ne meri gibanja stvari in mirnega stanja.
- Isti*, I, 480 ss. /= 479 ss./
- ... nimajo v sebi obstoja /namreč dogodki/ in niso enake telesu; tudi ni moč govoriti o njih tako ko o »praznem«, pač pa je bolj upravičeno zanje ime akcidence /eventa/, vezane vdilj na telo in na kraj ...
- Sextus Empiricus*, *Adversus mathematicos*, s. 420 /= X, 238/.
- Epikur imenuje čas dogodek /*symptōma* *symptomátōn*¹/.
Stobaios, *Eclogarum physicarum* I, 11 /= *Aetios* I, 22, 5/.
- Epikuros imenuje čas dogodek, to pa je spremljevalni pojav /*parakoloúthēma*/ pri gibanjih. /
- /55/ 4) *Diogenes Laertios*, X, 72. Tako pa je prav tu tisto mesto, ki ga je odločilno preudaril. Časa namreč ne smemo raziskovati tako, kakor proučujemo vse drugo, kar proučujemo na nekem objektu, kar nanašamo na predrazsodke /*prolēpseis*/, ki se dajo videti v sebi samih, temveč se analogija mora nanašati na samo razvidnost /*enárghēma*/, po kateri govorimo o času, da je daljši ali krajši, ker ga nosimo v sebi, v naši naravi. Poleg tega nič ni treba reformirati govorce /*diálektos*/, da bi si prisvojili izraze, ki bi bili boljši, temveč je treba uporabljati razpoložljive, nanašajoč jih na sebe, in ni treba, nanašajoč se nase, uporabljati neko drugo govornico, kot da bi bilo s tem zasebnim govorom /*idíōma*/ mogoče zajeti samo bitnost (namreč časa); (tudi to namreč nekateri delajo); temveč je treba razmišljati zgolj o tem, na kar veže ta osebni občutek in kar nam predvsem služi za merjenje. X, 73. To pa dejansko ne potrebuje dokazovanja, temveč premislek glede dejstva, ki ga vežemo z dnevi in nočmi ter njihovimi deli, prav tako pa s stanji, ki stvari spreminjajo ali ne /*apatheiais*/, pa tudi z gibanji in mirovanji, pojmujoč znova kot poseben dogodek v zvezi s temi dejavniki prav tisto, z ozirom na kar dajemo ime času. To pa trdi tudi v drugi knjigi O naravi ter v Velikem povzetku.
- 5) *Lucretius*, *De rerum natura*, nav. mesto.
- Sextus Empiricus*, *Adversus mathematicos*, s. 420 ss. /= X, 238, 240, 241, 244/.
238. Do- / /56/ godek dogodkov ... 240. Od tod je tudi Epikur, potem ko razlaga, da telo mislimo kot kombinacijo /*epísynthesis*/ razsežnosti in oblike in odpora /*antitypia*/ in teže, prisiljen bivajoče telo misliti kot sestavljeno iz nebivajočih teles ... 241. Tako da morajo bivati dogodki /*symptomata*/, da bi bil čas; da pa bi obstajali dogodki, mora biti prisotna neka bitna lastnost /*symbebēkós*/; ni pa v osnovi nobene bitne lastnosti; torej tudi čas ne more nastopati ... 244. Ker pa je potemtakem čas to /namreč dan, noč, gibanje,

¹ Ali: akcidenca akcidenca.

spremembe itd./, Epikur pa trdi, da so /čas/ dogodki /akcidence/ tega, bo po Epikuru čas sam svoj lasten dogodek. Prim. *Stobaios*, nav. mesto.

- 6) *Diogenes Laertios*, X, 46. Tako namreč: obstajajo odtisi, ki so po obliki enaki kakor trdna telesa, po svoji rahlosti pa se močno oddaljujejo od vidnih teles /*phainómena*/... Te odtise namreč nazivamo podobe /*eidōla*/ 48. ... Nastajanje podob se dogaja s hitrostjo misli /*nóēma*/ ... Le-to /namreč odtekanje podob od površja teles/ se ne da razvidno in jasno označiti zaradi nadomestne zapolnitve /*antanaplérōsis*/ ter ohranja položaj in razvrstitev, ki so jo atomi imeli na površju trdnih teles /*sterémnia*/.

Lucretius, *De rerum natura* IV, 34 ss. /= 30 ss./.

... stvari simulakrov:

luščijo ti se s površja teles ko tanke membrane, /
/57/ sem zdaj, zdaj spet tja vrveč se podijo po zraku.

Isti, IV, 49 ss. /= 52 ss./.

Ker po podobi in liku povsem enake so stvari,
ktere telo jih ... izliva, da blodijo zunaj.

- 7) *Diogenes Laertios*, X, 49. Treba pa je tudi upoštevati: če vidimo forme /*morphaí*/ ter jih dojemamo z razumom, je to zato, ker nekaj, kar izhaja od stvari zunaj, prihaja v nas. Kajti drugače vnanje stvari ne bi mogle vtiskovati pečat svoje lastne narave ... Tako da *gledamo* s tem, da določeni odtisi /*týpoi*/ prihajajo v nas od stvari, od njihovega površja, z enako formo ter z velikostjo, ki je primerna vidu... 50. To je tisti vzrok, zaradi katerega stvari povzročajo podobo nečesa enotnega in zveznega ter ohranjajo simpatijo /*sympátheia*/ s stvarjo, ki je v osnovi /*hypokeímenon*/ ... 52. ... Toda naprej: tudi slišanje nastaja v tem, da neki tok /*rheúma*/ izhaja iz tega, kar govori, odmeva, šumi ali na kakršenkoli si že bodi način ustvarja slušen učinek. Ta tok se razpršuje v enakovrstne mase, ki hkrati ohranjajo določeno medsebojno skladnost /*sympátheia*/... 53. ... Tako pa je tudi za vonj kakor za sluh treba upoštevati, da ne bi nikoli povzročil čutne dispozicije, če ne bi obstajale določene mase, ki imajo že od stvari, od katere se oddvajajo, mere, skupne s čutilom, primerne za vzburljenje. /

/58/ 8) *Lucretius*, *De rerum natura* II, 1140 /= 1139 ss./.

Čisto naravno /*iure*/ tedaj, da telesa mrjo, ko razredči
... odtok jih ...

/59/ PETO POGLAVJE

METEORJI

1) *Diogenes Laertios*, II, 3. /odst./ 10.

2) *Aristoteles*, *Metaphysica*, I, 5 /986 B 24 = DK 21 A 30/. Eno je bog.

3) *Aristoteles*, *De coelo*, I, 3/270 b 4—24/. Videti pa je, da prav tako razlaga /*lógos*/ priča za pojave kot tudi pojavi za razlago. Kajti vsi ljudje imajo neko podmeno o bogovih in vsi dosojajo najvišje mesto božanskemu, tako barbari kakor Heleni, kolikor verjamejo, da bogovi ravno so, očitno da zato, ker je nesmrtno povezano z nesmrtnim; kajti drugače je nemogoče. Če torej res

je nekaj božanskega — kakor ravno tudi obstaja — tedaj je ustrezno razložena tudi naša sedanja razlaga z ozirom na primarno bitnost teles /protéousia tón somáton/. To pa se zadostno pokaže tudi preko zaznave, kolikor se da govoriti po človeškem prepričanju. Zdi se, da v celokupnem preteklem času, na osnovi drug drugemu preoddanega spomina, ni bilo nič spremenjenega na skrajnem nebu, niti v celoti niti v kateremkoli izmed njegovih svojstvenih delov. Videti / /60/ pa je, da je tudi ime preneseno od starih prav do zdajšnjega časa zato, ker so razumevali na taisti način, kakor tudi mi sedaj razlagamo. Treba je namreč upoštevati, da isti nazori dospevajo do nas ne enkrat niti dvakrat, temveč neštetokrat. Ravno zato, ker je primarno telo nekaj drugačnega poleg zemlje in ognja, zraka in vode, so najvišje mesto nazvali aithēr /eter/ od »vedno teči« /theîn aeí/ ter mu s tem dali naziv »večni čas«.

- 4) *Isti*, isto II, 1 /284 a 11—24, 284 b 2—5/. Nebo pa in gornji prostor so stari dodelili bogovom, češ da je edinole ono nesmrtno. Sedanji nauk pa priča, da je neminljivo in nestalno, poleg tega pa ni deležno nobene smrtne nevšečnosti . . . Ni samo bolj harmonično na ta način dojeti njegovo večnost, temveč nam je pač zgolj tako mogoče priznati izrekati razlage /lógoi/, ki se ujemajo tudi z vedeževanjem glede boga.
- 5) *Aristoteles*, *Metaphysica*, XI, (XII) 8 /1074 a 31. 38 — b 13/. Da pa je nebo eno, je očitvidno . . . Od starih in prednikov pa je izročeno, v mitični podobi / /61/ prepuščeno kasnejšim, da so le-ta /namreč nebesna telesa ozirama prve bitnosti/ bogovi ter da nekaj božanskega zaobsega celotno naravo. Ostalo pa je že bilo mitično dodano glede na prepričanje večine ter glede na uporabnost za zakone in skupno korist. Razlagajoč namreč, da imajo človeško formo ter da so podobni nekaterim drugim živim bitjem, pa še druge stvari, povezane s tem ter skoraj enake z navedenimi; če nekdo odmisli od tega ter vzame zgolj samo prvo, da so bili prepričani, da so bogovi prvotne bitnosti, bi lahko priznal, da je bilo božansko rečeno, in ker je bila verjetno vsaka bodisi znanost bodisi filozofija po možnosti mnogokrat odkrita ter znova propadla, so tudi ti nazori nekakšni relikti onih, ki pa so se ohranili do danes.
- 6) *Diogenes Laertios*, X, 81. Ko je vse to v splošnem proučeno, je treba resno razmisliti o tem, da odločilni nered nastaja v človeških dušah, ko si predstavljajo, da so stvari blažene in neminljive, vendar pa da imajo hkrati hotenja in dejavnosti, ki so nasprotna njihovi naravi, . . . In da sledeč mitom gojijo bojzljive domneve.
- 7) *Isti*, isto, 76. Kar pa zadeva nebesne pojave, se ne sme niti misliti, da gibanje in povratnik, vzhod in zahod ter istovrstni pojavi nastajajo zaradi dejavnosti nekoga, ki vlada in ureja ali bi moral urediti, hkrati pa zadržuje celotno blaženost, povezano z neminljivostjo. 77. Kajti dejavnosti se ne ujemajo . . . z blaženostjo, temveč se to /namreč dejavnosti, skrb, jeza, naklonjenost/ razvija zaradi nemoči, tesnobe ter potrebe po drugem; niti se ne sme obratno misliti, da bi določena ognjena kopičenja, ki bi bila obdarjena z blagrom, hoteno privzela gibanja, ki jih vidimo . . . Če pa tega ne napravimo, bo samo to protislovje povzročilo v dušah največjo zmedo.
- 8) *Aristoteles*, *De coelo* II, 1 /284 a 18—20/. Zato pa se niti ne sme domnevati, da so stvari tako, kakor pravi mit starih, ki trdijo, da mu /namreč nebu/ je potreben neki Atlas za ohranjanje.
- 9) *Diogenes Laertios* X, 85. Zato pa se s tem dobro spoprijemi (sc. dragi Pito-kles), tako da, ohranjajoč v spominu, to strogo pretresaš skupaj z ostalim, kar smo v »Malem povzetku« /Mikrà epitomé/ poslali Herodotu.
- 10) *Isti*, isto, 85. Najprej pa ne smemo pričakovati, da se iz spoznavanja /gnôsis/ / /63/ nebesnih prikazni, najsi jih razlagamo v zvezi z drugimi stvarmi ali same zase, da doseči nek drugi smoter kakor ataraksija in trdno zaupanje, kakor je to /tudi/ pri drugih rečeh.

Isti, isto, 82. Ataraksija, to je biti osvobojen vseh /strahov/ ter imeti nenehen spomin na obče danosti ter odločilne nauke.

- 11) *Isti, isto, 87.* Naše življenje namreč nima potrebe po zasebnem govoru /idiología/ ter puhlih nazorih, temveč po tem, da živimo brez vznemirjenja. *Isto, 78.* Tako: treba je misliti, da je delo znanosti o substancah /physiología/ to, da s skrajno natančnostjo doseže vzrok, ki razloži odločilna pravila ter da se tukaj nahaja sreča pri spoznavanju nebesnih prikazni . . . *Isto, 79.* Toda kar v proučevanju zahoda in vzhoda, povratnika in mrka ter vseh dejstev te vrste spada v naravoslovje, še v ničemer ne pomaga k srečnosti, ki se drži spoznanja; nasprotno, če so proučili te stvari, toda niso upoštevali narave substanc in kateri so odločilni vzroki, jih obvladujejo enaki strahovi, kot če ne bi imeli o tem več spoznanj kakor drugi; bržčas pa še več strahov . . .
- 12) *Isti, isto, 86.* Človek naj ne poskuša izsiliti, kar je nemogoče, / /64/ niti glede vsega vztrajati pri enakem načinu proučevanja /theōría/ kakor pri razlagah načina življenja /bíos/ ali pri razčiščevanju drugih problemov narave, denimo, da je veselje telo /sōma/ ter netipljiva substanca /anaphēs phýsis/ ali da obstajajo nedeljivi elementi ter vse podobno, oziroma vse, kar ima eno samo /monaché/, fenomenom ustrezajočo razlago; ravno to pa pri nebesnih prikaznih /metéōra/ ne nastopa.
- 13) *Isti, isto, 86.* Ampak le-ti /namreč meteorji/ imajo ravno mnogoter /pleonaché/ vzrok nastajanja ter mnogotero določilo /katēgoría/ bitnosti, ki se ujema s čutnimi zaznavami /aisthēseis/. Proučevanje substanc namreč ne sme potekati /physiologētéon/ na osnovi praznih aksimov ter samovoljnih zakonov, temveč kakor zahtevajo prikazni.
- 14) *Isti, isto, 92.*
- 15) *Isti, isto, 94.*
- 16) *Isti, isto, 95 in 96.*
- 17) *Isti, isto, 98.*
- 18) *Isti, isto, 104.* Pa tudi še na več drugih načinov je (po Epikuru) sprejemljivo, da nastajajo strele. Samo mit naj bo odsoten. Odsoten pa bo, če nekdo primerno sledeč prikaznim sklepa na nevidno /aphanēs/. /
- /65/ 19) *Isti, isto, 80.* Tako da moramo, proučujoč s primerjavo, na koliko načinov podoben pojav nastaja pred našimi očmi, iskati vzrok nebesnih prikazni ter sploh vsega nepoznanega /ádēlon/. *Isto, 82.* Ataraksija je biti osvobojen od vseh teh /strahov/. . . Od tod nujnost, da računamo z vsem, kar je prisotno, prav tako s čutnimi zaznavami — pri skupnih zaznavah sledeč skupno, pri posebnih pa sledeč posebno — kakor tudi z razvidnostjo /enárgeia/, ki je prisotna pri vsakem posameznem kriteriju. Zadošča namreč, da računamo s kriterijem, da bi ustrezno sklepali na vzrok, ki razloži vznemirjenost in strah, ter se ju bomo osvobodili, sklepajoč na vzrok tako meteorjev kot tudi ostalih prikazni med zakonitimi naravnimi prikaznimi, kolikor ostalim ljudem vzbujajo najhujši strah.
- Isto, 87.* Določena znamenja /sēmeia/ za dogajanje v nebesnih prikaznih mora prispevati kateri izmed pojavov v našem področju, ki se proučujejo ali nastopajo, ne izmed fenomenov pri meteorjih. Le-ti namreč morejo nastajati na več načinov /pleonachōs/. /88./ Vendar pa je treba zasledovati prikazen /phántasma/ vsakega posameznega pojava, poleg tega pa razčleniti / /66/ vse, kar je z vsakim pojavom povezano. Da pa se ti pojavi razvijajo na mnogotero načinov, to ni ovrženo z dogajanjem v našem področju.
- 20) *Isti, isto, 78.* Vrhu tega pa je tudi treba misliti, da v takšnih primerih je mnogoterost ter možnost, da je tako in tudi drugače. *Isto, 86.* Ampak imajo ravno le-ti mnogoter vzrok svojega nastajanja.

Isto, 87. Torej se res vse pri vseh nebesnih prikaznih neomajno dogaja na mnogoter način . . . kadar glede njih nekdo pusti, kakor je prav, veljavo sprejemljivi razlagi /tò pithanologoumenon/.

²¹⁾ *Isti*, isto, 98. Tisti pa, ki privzemajo eno razlago, so v navzkrižju s fenomenii, ker so zgrešili to, »kaj je človeku mogoče spoznati«.

Isto, 113. Toda navajati en vzrok za te fenomene, medtem ko fenomenii zahtevajo mnogotero razlago, je noro ter neprimerno storjeno s strani tistih, ki se razvnamajo za ničevo astrologijo ter v prazno navajajo vzroke, medtem ko božanske narave nikakor ne osvobodijo javnih dolžnosti /leitourgíai/. /

/67/ Isto, 97. Poleg tega pa naj se tudi red obhoda /namreč nebesnih teles/ razumeva tako, kakor se odvijajo nekateri dogodki tudi pri nas, božanska narava pa naj nikakor ne bo vključena v to, temveč naj obstaja brez javnih dolžnosti ter z vso blaženostjo. Tako da, če to ne bo izvedeno, bo celotno proučevanje vzrokov /aitiología/ meteorjev prazno, prav kakor se je že dogodilo nekaterim, ki se niso oprijeli možne metode /trópos/, temveč so zapadli v prazno razlago, misleč, da se vse razvija edinole na en način, vse drugačne razlage v skladu s sprejemljivostjo pa so zavrnili: kar jih je zaneslo v nemisljivo /adíanôeton/; saj niso mogli primerjalno pregledati fenomenov /na zemlji/, ki jih je treba sprejeti kot znake /sêmeia/.

Isto, 93. Brez strahu pred zasužnjevalnimi zvijačami astrologov.

Isto, 87. . . je očitvidno, da se oddaljuje od vsakršnega področja naravoslovja /physiologêma/ ter zapade v mit.

Isto, 80. Tako . . . je treba proučevati vzroke za nebesne prikazni ter za neznano na splošen način, pri tem pa zaničevati tiste, ki razlagajo, da se to odvija / /68/ ali postaja na enovit način /monachôs/, ne priznavajo pa dogajanja na mnogoter način, utemeljujoč svoj nazor na podobi, ki jo ustvarjajo razdalje, še zlasti, ko ne vedo, v katerih primerih ni mogoče doseči ataraksije.

²²⁾ *Isti*, isto, 80. Ali pa se ne sme misliti, da obravnavanje tega ni doseglo natančnosti /akríbeia/, ki se je zmožna usmeriti k naši nevznemirjenosti in blaženosti /makárian/.

²³⁾ *Isti*, isto, 78. . . v nesmrtni in večni substanci /phýsis/ ne biva nič, kar bi podlagalo razdvojenost in nered; tudi za to stvar je z mišljenjem mogoče zapopasti, da biva na enostaven način.

²⁴⁾ Prim. *Aristoteles*, De coelo, I, 10.

²⁵⁾ *Isti*, prav tam (I, 10). /279 b 24—26/. Če bi se kozmos razvil iz teles, ki bi bila poprej drugačna, in če bi se ta telesa vedno tako obnašala, saj se ne bi mogla drugače, tedaj svet pač ne bi nastal.

²⁶⁾ *Athenaios*, Deiposophistarum¹ III, s. 104 /= III, 63/. Upravičeno bi lahko odobraval slavnega Hrisipa, ki je natančno spoznal Epikurovo naravo ter govoril, da je domovina /métrópolis/ njegove filozofije Arhestratova / /69/ gastrologija.

²⁷⁾ *Lucretius*, De rerum natura, I, 63—80 /62—69, 78—79/.

¹ Sofisti na pojedini.

KRITIKA PLUTARHOVE POLEMIKE PROTI EPIKUROVI TEOLOGIJI

I. RAZMERJE ČLOVEKA DO BOGA

1. *Strah in onstransko bitje*

- 1) *Plutarh*, De eo, quod secundum Epicurum non beate vivi possit (ed. Xylander), II. zv. s. 1100 /ef/. Toda z ozirom na naslado /hēdoné/ je bilo glavno povedano (sc. s strani Epikura¹), da . . . njihova razlaga /lógos/ sicer odstranjuje nekaj praznovernega strahu, ne dopušča pa, da bi od bogov prišla k nam veselje in radost.
- 2) /*Holbach*/, *Système de la nature*² (London 1770), II. del, s. 9.
Ideja o teh tako mogočnih dejavnikih je bila vedno vezana na idejo strahu; njihovo ime je vedno govorilo človeku o njegovih lastnih nesrečah ali o nesrečah njegovih očetov; danes trepetamo, ker so pred tisočletji trepetali naši predniki. Ideja Božanstva vedno prebuja v nas žalostne ideje. . . naši sedanji strahovi in turobne misli nastanejo v našem duhu, vsakikrat, / /71/ kadar slišimo izgovarjati njegovo ime. Prim. s. 79. Ko svojo moralo utemeljuje na malo moralnem značaju boga, ki se v vedênju spreminja, človek nikoli ne more vedeti, česa se mora držati niti tega, kaj dolguje bogu, niti tega, kaj dolguje samemu sebi niti kaj dolguje drugim. Tedaj nič ni moglo biti bolj nevarno, kakor prepričevati ga, da obstaja bitje, ki je višje od narave, pred katerim mora razum umolk-niti, kateremu bi morali žrtvovati vse na tem svetu, da bi bili srečni.
- 3) *Plutarh*, nav. mesto, s. 1101 /c—d/. Ker se ga /boga/ namreč bojijo kot vladarja, ki je blag z dobrimi, do nevrednih pa sovražen, so s samim tem strahom rešeni krivičnega delovanja in ne potrebujejo šele številnih osvoboditeljev; ker pa tako malovrednost pri njih miruje, kakor da je presahnila, se manj vznemirjajo kakor tisti, ki delujejo z malovrednostjo in tvegano ravnanju, potem pa se nenadoma zbojijo in kesajo.

2. *Kult in posameznik*

- 4) *Plutarh*, nav. mesto, s. 1101 /e/. . . temveč tam, kjer duša predvsem domneva in misli, da je bog prisoten, tam duša najbolj odklanja žalost in strahove in skrb, ter se predaja uživanju do opojnosti in igre in smeha v spolni ljubezni . . .

¹ Marxova opomba; natančneje: s strani platonističnega filozofa Aristodema, Plutarhovega prijatelja, glede Epikurovega nauka.

² Sistem narave.

5) *Plutarh*, nav. mesto. /

/72/ 6) *Plutarh*, nav. mesto, s. 1102 /a/. Nista namreč niti obilica vina niti pečenje mesa tisto, kar razveseljuje na praznične dni, temveč dobro upanje in prepričuje, da je prisoten milostljiv bog in da naklonjeno sprejema to, kar se dogaja.

3. Previdnost in degradirani bog

- 7) *Plutarh*, isto, s. 1102 /d, e/. /.../ v kakšnih velikih in čistih užitkih se nahajajo pri svojem nazoru o bogu: da je začetnik vsega dobrega, oče vsega lepega, tako da mu ni mogoče niti napraviti nekaj nevrednega, kakor tudi ne pretrpeti. Saj je dober, dobremu pa se glede nobene stvari ne porodi zavist niti strah niti jeza ali sovraštvo. Kakor toplemu ne pripada ohlajanje, temveč ogrevanje, prav tako značilnost dobrega ni škodovanje. Po naravi so si medsebojno najbolj oddaljeni jeza od ljubezni in lepote, sovraštvo od blagohotnosti ter od človekoljubja in dobrosrčnosti mržnja in netenje nemira. Ena stran pripada odliki in moči, druga je stvar slabosti in malovrednosti. Zatorej božanstvo ni vezano s stanji jeze in naklonjenosti, temveč ker je v njegovi naravi, da je darežljivo in nudi pomoč, ni njegova narava, da bi se jezilo in malovredno delovalo.
- 8) Isto, /1102 f— 1103 a/. Ali pa si domišljate, da tisti, ki ukinjajo previdnost, /potrebujejo/ /73/ še neke drugačne kazni in da nimajo zadostne, ko zatrejo v sebi tolikšen užitek in veselje?
- 9)³ »Slabotni um pa ni tisti, ki ne spozna objektivnega boga, temveč tisti, ki nekega /boga/ hoče spoznati.« *Schelling*, Phil. Briefe über Dogmatismus und Kriticismus,⁴ v: Philosophische Schriften,⁵ 1. zv. Landschut, 1809, s. 127, pismo II. Gospodu Schellingu bi bilo sploh treba svetovati, naj znova razmisli o⁶ svojih prvih spisih. Tako se v spisu O jazu kot principu filozofije glasi: »Privzemimo npr. da je bog, kolikor je določen kot objekt, realni temelj našega vedenja, tedaj vendar, kolikor je objekt, sam pade v sfero našega vedenja, zatorej za nas ne more biti zadnja točka, na kateri visi celotna ta sfera.«⁷ s. 5 nav. mesto. Slednjič spominjamo gospoda Schellinga na zadnje besede njegovega zgoraj navedenega pisma: »Čas je, da boljšemu človeštvu oznanimo svobodo duhov in da nič več ne trpimo, da bi objokovalo izgubo svojih okovov.«⁸ s. 129 nav. mesta. Če je bil čas za to že anno 1795, kako šele v letu 1841?
- Če naj se tukaj priložnostno spomnimo teme, ki je postala skoraj zloglasna, *dokazov za bivanje boga*, je tako Hegel te teološke dokaze brez izjeme obrnil, to pomeni zavrgel, da bi jih opravičil. Kakšni neki pa že morajo /74/ biti tisti klienti, ki jih advokat ne more drugače rešiti pred obsodbo kakor s tem, da jih on sam potolče do smrti? Hegel interpretira npr. sklepanje od sveta na boga v obliki: »Ker slučajno(st) ne biva, je bog ali absolut(no).« Ampak teološki dokaz se glasi obrnjeno: »Ker ima

³ Ta opomba je bila dodana naknadno.

⁴ Filozofska pisma o dogmatizmu in kriticismu.

⁵ Filozofski spisi.

⁶ Marxova korektura iz »vzeti v roke«.

⁷ Podčrtal Marx, razen besede bog.

⁸ Podčrtal Marx, razen »boljšemu«.

slučajno(st) resnično bit, je bog«. Bog je garancija za slučajni svet. Razume se, da je s tem postavljeno tudi obratno.⁹

Dokazi za bivanje niso ali nič drugega kot *votle tautologije* — npr. ontološki dokaz ne more pomeniti nič drugega, kakor: »kar si dejansko (realiter) predstavljam, je zame dejanska predstava«, to učinkuje name in v tem smislu so posedovali realno eksistenco¹⁰ vsi bogovi, poganški prav tako kakor krščanski. Ali stari Moloh ni vladal?¹¹ Ali delfski Apolon ni bil dejanska moč v življenju Grkov? Tukaj celo Kantova kritika^[32] ničesar ne pove. Kadar si nekdo predstavlja, da ima sto tolarjev, če mu ta predstava ni poljubna, subjektivna, če vanjo verjame, v teh okoliščinah ima zanj teh sto namišljenih tolarjev isto vrednost kakor sto dejanskih tolarjev. Na osnovi svoje domišljije bo delal npr. / /75/ dolgove, domišljija bo učinkovala, kakor se je celotno človeštvo zadolževalo pri svojih bogovih. Prav nasprotno. Kantov primer¹² bi moral podkrepiti ta ontološki dokaz. Dejanski tolarji imajo taisto eksistenco kakor namišljeni bogovi. Ali ima dejanski tolar eksistenco kje druge kakor v predstavi, četudi v neki obči ali še prej družbeni predstavi ljudi? Prinesi papirnati denar v deželo, kjer ne poznajo take rabe papirja, pa se bo vsakdo smejal ob tvoji subjektivni predstavi. Pridi s svojimi bogovi v deželo, kjer veljajo drugi bogovi, pa ti bodo dokazali, da trpiš za izmišljotinami in abstrakcijami. Po pravici. Kdor bi starim Grkom prinesel kakega lužiškega boga, ta bi dobil dokaz za neeksistenco tega boga. Kajti za Grke on ni obstajal. Kar je neka določena dežela za določene bogove iz tujine, to je dežela uma za boga sploh, namreč okolje, v katerem njegova eksistenca preneha.¹³

Ali pa: dokazi za bivanje boga niso nič drugega kakor dokazi za bivanje / /76/ bistveno človeškega samozavedanja, logične eksplikacije zanj. Npr. ontološki dokaz. Katera bit neposredno je, s tem da je mišljena? Samozavedanje.

V tem smislu so vsi dokazi za bivanje boga dokazi za njegovo *nebivanje*, *ovržbe* vsakršnih predstav o nekem bogu. Dejanski dokazi bi se obratno morali glasiti:

»ker je narava slabo uravnana, je bog«,

»ker obstaja nerazumen svet, je bog«.

»Ker mišljenja ni /ker misel ne biva/, je bog.« Kaj pa naj bi to povedalo drugega, kakor, *komur je svet neumski*,¹⁴ *kdor je od tod sam brez uma*,¹⁵ *za tega je bog? ali ne-um*¹⁶ *je bivanje boga*.

»Če predpostavljate idejo objektivnega boga, kako morete govoriti o zakonih, ki jih um proizvaja iz samega sebe, saj avtonomija vendarle mora pripadati edinole nekemu absolutno svobodnemu bitju?«¹⁷ Schelling, nav. mesto, s. 198.

»Skrivati načela, ki so obče sporočljiva, je zločin nad človeštvom.« Isti, nav. mesto, s. 199.

⁹ das Umgekehrte.

¹⁰ Popravljen iz »moč«.

¹¹ Za »vladal« prečrtano: »za katerega so padale človeške žrtve«.

¹² Prim. I. Kant, Kritika čistega uma, Beograd 1958, s. 498 ss.

¹³ »Eksistenca preneha« popravljen iz: »je njegova neeksistenca dokazana«.

¹⁴ unvernünftig.

¹⁵ unvernünftig.

¹⁶ Unvernunft.

¹⁷ Podčrtal Marx, razen »zakoni« in »iz sebe«.

POJASNILA

- [24] Marx se nanaša na J. B. C. Nürnbergerja, izdajatelja Diogena Laertija, ter J. G. Schneiderja, izdajatelja dveh Epikurovih pisem. Verjetno indirektno citirano po J. K. Schaubach: Ueber Epikur's astronomische Begriffe, nebst einem Nachtrage zu nr. 195 des A. Anz. d. D. 1837, v: Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik, oder Kritische Bibliothek für das Schul- und Unterrichtswesen Suppl. Bd. 5, H. 4: Archiv für Philologie und Paedagogik, Leipzig 1839, s. 550.
- [25] Prosto citirano po Spinozi: Ethices pars I, De Deo. Propositio XXXVI, Appendix.
- [26] G. W. v. Leibniz: Opera omnia. Nunc primum collecta ... studio Ludovici Dutens, T. 2. Genevae 1768, s. 21. Neque enim unquam dantur in natura duo entia, quorum unum ex asse conveniat cum altero ... /Nikoli namreč v naravi ni danega dvoje bivajočega, izmed katerih bi eno popolnoma ustrezalo drugemu.../ Nav. mesto je vsebovano v Marxovem berlinskem ekscerptnem zvezku iz l. 1841. (MEGA² IV/1).
- [27] Stobaios: Eclogae physicae I, 17, s. 33 /= Aetios I, 12, 5/. Marx tega mesta ne navaja po Schaubachu.
- [28] Ne gre za Metrodora iz Lampsaka, Epikurovega učenca, temveč za Metrodora iz Hiosa, Demokritovega učenca, ki ga je Stobaios netočno navajal za Epikurovega učitelja.
- [29] Lucretius: De rerum natura III, 882 /869/.
- [30] Atlas pravzaprav v grški mitologiji ni bil Titan, pač pa je Titanom pomagal v »titanomahiji« in bil za to obsojen, da nosi svet na svojih ramenih.
- [31] Marxov prevod za *idiologia* — zasebni govor, »subjektivno teoretiziranje«, specialno proučevanje. Mnoge izdaje pišejo *alogia* — nespamet.
- [32] Kantova kritika se usmerja proti »trem načinom dokazovanja bivanja boga iz spekulativnega uma«, tj. proti ontološkemu, kozmološkemu ter fizikoteološkemu dokazu; prim. I. Kritika čistog uma, Beograd 1958, s. 493.

